

И П Е Я К А

II.

Л И П Е Я К А М

М II 530/II

900 Срп 63/1863 I

~~Милош Кошчић~~
~~Милош Кошчић~~
Л И Ц Е Ј К А.

II.

Издаје

Омладина Лицејска

у Београду.

У државној штампарији.

1 8 6 3.

~~Handwritten scribbles and markings at the top of the page.~~

Инв. бр. 52.777

У
РОССИИ
САНКТ-ПЕТЕРБУРГ

ДВЕ ТРИ РЕЧИ НАПРЕД.

Пред сваком књигом добро је у две три речи прорачунати се и с публиком, а још боље је то пред књигама као што је Лицејка. Ту се ваља похвалити, ако је прилика, а ваља опет рећи публици што год и без хвале, јер као да се мази тим што се пред њу долази само с једном хвалом. Бар ми можемо публици нашој и дуге одужити у овом погледу још од лањске године. Лањска се Лицејка штампала у 1500 комада и новаца је на трошак било изобила тако да је трошак на књигу око штампања и сав остали цео подмирен па још је и претекло. Лицејка ове године штампана се само у 500 комада. Тај број показује у колико је љубав наше публике према органу омладине народне расла, а то ће заиста и публици осветлати образ и показати леп пример како се за своје мари. У овај мах, у који се ово пише омладина има 117 својих правих предбројника а ако

се још откуд који не пријави, њих има право сматрати у целом народу српском за своје пријатеље, само ако је истина да то пријатељство ваља показивати на тај начин. Лане број предбројника пређе и 600.

Ако нам после ових написаних врста дође још ко и хвала му и радујемо му се, међу тим досадашњима захваљујемо на љубави и поверењу.

Старали смо се да одржимо своју реч — а за ове врсте не ће бити ником немило. Јавност је светиња и прво начело сваког општег посла! Право одушевљење не потиру малене неприлике!

У Београду 16. Фебруара 1863.

ЛАК ПОГЛЕД
НА
РАЗВИТАК СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ.

Од Стојана Новаковића.

—
I.

Дуго времена треба докле један народ дође до својих слова, до своје писмености. Има много ствари; управо све што у животу бива или годи да се овај напредак у народу пре појави, или смета; па ако се већ показао, — обара га. Дуго времена треба већ и за то да народ један дође до свести да му требају слова, да му ваља његове књиге имати. Који народ дотле дође обично је да или тешко пропада или и ако пропадне, никад му се траг не затире. У тих је народа и просвета и вера дубоко корен ухватила — а то је двоје што човека лучи од пропастн и глупости. У тих народа је закореењена свест о себи самом, јер виде своје биће, опажају ону својину њихову, која их лучи од осталог

света, од других народа. У кога народа своја слова имају, у томе му је најтврђи доказ да је развијен са сваке стране онолико да може народ бити, тај народ има већ своју кућу, своју отаџбину, није то више пуста гомила која се витла кад којим путем удари, но су људи, који су своју породицу и имање стекли — који се могу поносити људским достојанством. Јер није народ ни на који начин гомила номадска, која се с чергама с једног поља у друго сеља. И све то што сад напоменух треба да има већ у онога у кога настану слова с писменошћу и књиге. Толико књиге у народу значе, толико се ваља умети додворити писмености.

Готово од како се знамо, једнако смо имали писмености, од како се знамо имали смо својих књига, тог најдивнијег споменика што народу прошлост гаји. Дуго је времена од како се ми знамо — за то све време били смо, ако не што друго, а оно народ, који је имао веру и породицу своју, који је за се знао и могао бити свестан свога имена, своје слободе и своје државе. То све остављамо на страну јер не иде овамо, али хоћемо тим да напоме-

немо у овим речима колико нам може бити драгоценна наша писменост, колико ли наши споменици од старине. Док не поведемо реч да макар и лак поглед бацимо на сам развитак те писмености наше до данашњих дана — док нам не дође реч на ту писменост и књижевност каква је она у новије дане, ради бесмо да пре свега речемо шта значи писменост, шта значи слово у народном животу. У књижевности и писмености казује се сам тај живот најчистије, најјасније. По развитку књижевности и писмености можемо најбоље пресудити развитак духовни сваког народа.

Кад су преведене црквене књиге на словенски језик — онда се почело радити на томе да сва словенска племена, која су међу тим имала свој језик још онда,¹⁾ при-

1) Још покојни П. Ј. Шафарик у својој књизи *Serbische Lesekörper*, коју је издао у Будиму 1833 — доказује да су Срби имали језик с данашњим истим разликама различан од словенског, доказује речима из најстаријих наших споменика још латиницом писаних. Но осим тога ми у нашем најстаријем споменику ћирилске писмености у дипломи Кулина бана од године 1189

ме такође христову веру. Најновија изучавања излазе већ на то да тај стари словенски језик на који су преведене те књиге није неки језик од којег су остали језици у словенских племена постали, но је и сам говор од некога још старијег језика као што су и остали словенски језици; па ако не стоји упоредо са свима осталим словенским језицима садашњим, оно тек може бити у неколико старији од њих. То је био тај стари словенски језик и преводиоци црквенских књига дошавши најпре међу народ словенски у којем је тај језик био, на њ и преведоше црквенске књиге. Кад стари словенски језик на који су као на први дијалекат словенских народа, који научише и нађоше преводиоци светих књига; па на њ и преведоше црквенске књиге; испоредимо с осталим говорима или дијалектима, који су се говорили међу словенским племенима; ваљало нам је најпре узети да је пре свију тих говора најпре био један општи словенски језик — а поменуемо да

имамо слово *ћ*, које је не само разлика којом се српски језик разликује од осталих словенских, но му је то особина и према самом старој словенској језику.

је до тога дошло најновије испитивање — па да су од тога општег језика, од кога ми нити имамо споменика, нити што и најмање зањ знамо, изродили се после говора словенски који пре који касније. Међу ове говоре словенске међемо ми и онај словенски језик, који нам је до данас одржан у књижевним споменицима, најстаријим књижевним споменицима између свију словенских говора. А међу те говоре, да се осталима оглушимо, међемо и наш српски језик.

Кад је разлика међу словенским говорима сад готово хиљаду година после тога дела, после превођења светог писма, тако мала у опште, да се с малим трудом поузданом зналцу ма ког словенског говора између садашњих, надвладати да — онда, а већ изједначисмо говоре садашње с ондашњим још и словенским названим старим — ова разлика могла бити још много и много мања јер се језици и за 300 камо ли за 1000 година јако мењају¹⁾ Пре-

¹⁾ Ево нека то покажу примери из два три времена српске књижевности:

У Доментијана, који је био ученик светог Саве овако се пише:

ма малој разлици словенских говора, а да не смејемо с ума да и названи стари словенски не беше ништа друго но говор; кад су преводиоци светога писма превели га на један говор словенски, који је

Къ оутрѣи же днь нъшъдъшнмь, и постигше монастырьъ въсесветые богородице, нже отъ того самого Неманіе създанъ бысть, къ мѣстѣ нарицаемъ Студеница, и тоу предъ светыми светлаго дверни олтаря поклонив се обѣти свое господевн въздаеть. Служет же и молитвъ бывши, роукою тогожде епископа Калиника аггелъскимъ образомъ крестоносно оукрашает се, въ немже и нареуенъ бысть Сумешн монахъ.

39. стр. (Живот светога Саве. Написао Доментијан. На свијет издало „Друштво српске словесности“ трудом Ђ. Даничића. У Биограду у државној штампарији 1862.) Ово је издање по препису из XV века како се мисли у предговору поменутој књизи.

Узећемо за то доба још пример и од краља Степана.

Пришъдъшоу же јединомуу отъ правобѣриныхъ коннъ юго, и поклонъ колѣнкъ свои съ оумилениемъ и смѣренниемъ многомъ, глаголаше юмоу: господи, азъ јединъ отъ

могао имати најразвијенији језик за књижевност и у којег је књижевност сама најбоље могла цветати, онда је тај лако могао послужити и свима осталим словен-

хоуждъшнихъ слоужещихъ ти мѣни ѿсмѣ, и видѣвъ срьдобольство твоѣ, ѿже къ бладыцѣ твоѣмоу господоу Ісоусу Христу, и къ прѣунстѣи владычѣи богородици, и къ симъ светымъ оубоудьникомъ ѿю поборьникомъ твоимъ, иже крѣпкою дланню подьдржеть власть твою неврѣдимую, дръзноюхъ възвѣстити дръжавѣ твоѣи, ѿже нелюбсцѣи ти вѣра и трѣклетѣи ѿресь юже оуборьницѣи се въ владычѣствѣи твоѣмъ. (Památky dřevního písemnictí Jihoslovanuv. Díl předchozí Sebral a vydal Pavel Josef Šafarík (изборъ югословянскихъ достопамятностей) V Praze. Život Sv. Symeona od krále Stěpána 6)

Имамо овде пример и од светског и од духовног човека, и то од првога у издању изданом по препису од друге половине XIII. века.

Међу тим у законнику душанову у истој Шафариковој књизи а по рукопису с краја XIV века.

Повелѣніе царьско. Отъ нынѣ да естъ порота и за много и за мало. За велико дело да соу .кд. поротьци, а за помѣинны дльгъ .ви. поротьць, а за мало дело с

ским племенима, нити се морало после за свако племе појединце на ново преводити свето писмо, и тај је један превод могао лако послужити и свима осталим.

поротъць. И тизи поротъци да не соу вољни оумирити никога, развѣ да шправе, или да окриве. И да естѣ вьсакѣ порота вь црѣкви, и попь вь ризахъ да их злкънеть и оу поротѣ камо се веки кльноу, и кога вебы шправе, тизи да соу вьробани. (Рамátky. Okázky obcanského písemnictví 42. страна). У пређашња времена језик није напредовао јер је и сама књижевност према садашњем њезину напретку управо рећи онда дремала. Па између првих споменика и између једног члана законика с преписа из 14. века, а сам је законик дело 13. века, већ колика разлика! Не велим да ту није без уплива остала ни терминологија народног обичајног права, али и оних прохујалих 200 година народног живота и развијања потискоше језик и с најсклонитијег његова станишта. И у Кулина је још у старијем споменику друкчији језик истина — али учени писари душанови, који састављају законе и Кулинов Радое дитѣ не могу се равнати. Промена је била у самој ствари па се морала осетити. Овамо је све конкретније и простије, нема више партиципа ни свезаних ставова у силним глаголским формама, формагивне су честице у гла-

Кад разгледамо ствари сваку за се овако је и могло бити најприродније те је превод словенски светога писма могао прећи и на остале Словене. Јер није могло бити друкчије. Онај говор између сло-гола већ порушене и народни је језик јака уплива имао и ако се то на први поглед не спажа.

А како је у последњим споменицима старог нашег књижевног језика?... Ево из писма Арсенија патријарха пећског писаног пре 150 година.

Паки да весте, мои хришћани, како видесмо посреде васъ многа зла и беззаконна, що єдини униите, и како се помежду собою бнете и сеуете, и затеуете и плените и презимате племена и рођаци, и узимате своє снахе за жене и кзме и рођаци, и палите се и жежете се и свако зло униите, що се ни у єдномъ езикъ не уни ни се находи, то се садъ међъ вами унии. Паки посте єдини не постите и нетакъ и средъ мрсите, и рибъ едете каде законъ божи не пише, и свако се зло ѿ васъ унии. — (Примјери српско-славенскога језика, саставио их Вук Стеф. Караџић. У Бечу у штампарији јерменског манастира 1857. ст. 64.).

А још бољи ће бити овај пример:

И вазда када є потреба од молїтве и врїеме молїтї се Богъ такн поуєтакъ уни-

венских на који је преведено свето писмо морао је бити онда жив, и морало га је једно племе говорити. То није могао ни : стани према истоку право и крeпко, и са свiемъ срдцемъ уздишъћи тешко, и жалосно на свои грехъ мiслећи, и васъ змъ сабери и гори гд ка Богъ уздигни и састави одъ рѣке десне трi прста: велики и до негѣ два дугакиа (Горња књига стр. 70).

Неће бити с горега ако овде додамо штогод и од дубровачког канцеларског писања из најкаснијих времена.

Узећемо почетак тестаментѣ херцега Степана Косаче с краја 15. века. А на Степану се Косачи тако рећи и угасила најпотоња српска власт јер после њега већ свуда по српским земљама ван Црне Горе настаје турско господовање: Ево:

Тестаментъ великославногѣ господина херцега Степана Косаче кон говори овако:

Въ име великагѣ савдота големогѣ господѣ бога нашегѣ рекъ же въ наустакъ ѿца въ испльнiенiе сина въ савршенiе прискетангѣ духѣ ѿ приславна тронце слава тебѣ. Богъ дан господинѣ херцега Степанѣ свако добро поучело поумати и свршвати з добарь часъ на здравьи и на кесельи и на душевно спасенiе. ѿвои нека

никако бити „отац свима словенским језицима“ него је то вршњак или старији брат свима словенским језицима. Кад је дошао се зна такон говори господниъ херцегъ Степанъ ерѣ на .к. маѣ месеца 8 вторникъ лѣтъ господнѣхъ на 1838. лѣто 8 нашѣмъ градѣ Покомъ на морѣ рѣчнихъ сан тестамент нашѣмъ теуенью и ниднью що је намъ богъ дао. (Споменици српски. Преписао из дубровачке архиве кнез Медо Пуцић. Књига друга. На свијет издало „Друштво српске словесности.“ С 2 снимка. У Београду у државној штампарији 1862. стр. 124).

Из свих ових примера види се јасно како се језик мењао и напредовао успоређујући се све већма и већма с народним говором. Да су нам сви споменици штампани или да су ми на руци колико толико, ово би се све дало још јасније извести на основу мисли које сам о томе већ казао. Али оно што сам хтео и овим је колико толико докучено а ови ће нам примери бити од потребе који час у даљем говору. Главно је што се готово стајаћи језик српске књижевности, као што ћемо видети мало после како је он тај постао, опет мењао. Па да ли се не ће према томе мењати жив народни говор, коме прође по хиљаду година живота? ... Па опет преко свега тог мењања закони по којима је језик постао остају непромењени. У Дубровнику је књижевност — нарочито појезија — на народном на-

превод светог писма Словени су већ били поцепани на племена, на народе и већ су ти народи имали своје језике. Нити је било њихова јединства праотачког, нити

шем језику цветала прекрасно још у почетку 17. века, и да су прилике биле удесније ми бисмо отуда имали лепих плодова. Ми имамо светлих имена књижевничких из тога доба. Да би се боље схватило да је српска књижевност осим најновијих времена имала свој стајаћи језик на основу словенскога а према законима народног језика, који се све већма и већма стапао с народним те тако према народном боље непроменитом, јаче мењао ево примера и од дубровачке књижевности коју поменух, и која је цветала на правом народном језику. Гундулић пева н. пр. овако:

Тијем у мени свеђ горећи
Таку плам је стек'о крјепост,
Да ја не знам, али већи
Огањ мој је, ал' тва л'јепост.

Јер да грознијех суза није,
Кијема болест ка ме мори,
На час врући плам полије
Да ме прешно не изгори,

Ја не могућ н'један дио
Огња угасит' разгорјена,
Јао живот бих угасно,
Љепирна ужежена!

још мање каква праотачког језика а није ни могло бити, али је спомен и траг од свега тога био много живљи и јачи и баш тим ми и тумачимо све што је било. Јер како је било да превод црквенских књига на „отачком језику“ деца у исто време кад се и преводе или тек 50 година касније примају?! Језици кад постану у животу од једнога други, онда тога једнога већ одавно нема. То је природа у њихову постајању. Јасно је дакле одавде да су словенски превод примила остала племена по томе, што им је према блиском сродству и већој приближености између себе, био разумљив, па није потребе било да се свето писмо понаособ на сваки језик преводи.

Сад нам долази да видимо како су те црквенске књиге преведене на тај словенски језик дошле међу остала племена словенска и како је било с том последицом од тога, што је у неких словенских племена а на име у Срба тај словенски језик

(Ivana Gundulića različite pjesni. U Zagrebu, 1847. стр. 111. Ово је издање Вјекослава Бабуквића.)

О свему ћемо се овоме даље још и боље уверити.

постао књижевни језик а нарочито како је било то да се тај словенски језик изједначио у законима са српским на прилику говором, па је после дошло то да се са свим могао изједначавати с народним говором.

II.

Да је простор овим чланцима већи, у реду би било да покажемо најпре примерима какав је словенски стари језик, на који су преведене прво црквене књиге, које су му закони и које разлике између њега и осталих му вршњака словенских говора — па да онда пређемо на појединост, т. ј. на то како су те црквенске књиге у словенском преводу прошле код Срба и каких је то последица било; али како то није, ограничићемо се пре него што почнемо нашу књижевност на то, да најпре покажемо разлике између нашег и словенског језика које су главне у самој основи и једног и другог језика, а и то колико можемо краће.

Да је био неки *један* или старији словенски језик у свију племена и кака су сад и у онаких кака беху кад се на њихов

један језик преводило свето писмо, најбоље се доказује и тим што су речи у свију словенских говора садашњих једнога корена, па на неким се местима која се знаду разликују друкчијим гласовима. Јер је ово најприроднија последица, која иде иза цепања једног језика на више говора. Те разлике и таке, јесу и међу српским језиком и словенским, а оне у осталом иду у корист старом словенском језику јер њему допада више гласних слова, а по томе остали језици или говори словенски остају у гласовима сиромашнији.

На место дакле тих гласова гласних, који имају у словенском говору, остали језици који имају све, који неке од њих а неки их имају као и словенски у колико данас можемо знати како су стари Словени изговарали које слово. А ти се гласови, који казују собом те разлике међу српским и словенским језиком по наособ пишу овим словима: њ. њ. љ. љ. љ. и р. У неких словенских језика имају нека од њих и данас, али нема свију ни у једнога. Речи су дакле и у нашег и у словенског језика једног корена, али где у томе корену или иначе како поменута слова до-

лазе онде се раздвајамо и српски језик и не имајући тих гласова попуња их другима. А то попуњање бива овако : место њ и њ долази у Срба чисто љ, место љ долази чисто е ¹⁾, место ж чисто џ; на место пак љ долази такође џ ²⁾.

Како говорих још у првом чланку, и српски и остали језици словенски већ беху развијени сваки по својим законима, кад је међу њих дошао превод светога писма на старом словенском. Сродност између ондашњег српског језика и између словенског како га ми данас познајемо из споменика била је како огледах напред показати примерима из развијања нашег језика, много већа, а разлике су у главnome

1) А оно је било као и Ж носовни глас састављен од њ и И, а Ж је опет исто тако носовни глас састављен од Ђ и И.

2) Ваља напоменути ради неких наших читалаца да је ово љ било у Словена гласно слово, и да је на та места у речима де је оно стајало као гласно слово, дошло у српском језику џ. Иначе је оно прошло по другим законима. Наше на прилику В у к, п у н, с у н ц е, било је у Словена ВЛЪКЪ, ПЛЪНЪ, СЛЪНЦЕ.

биле ове које су и данас. Србима дакле, међу које дођоше црквенске књиге на старом словенском језику, није остало ништа друго но да те разлике савладају, да с њима сврше рачун, па да се могу служити преводом као на истом свом језику. И тако и би. И љ и њ Срби изговараше као л, али у прва времена писаше тај глас на тим местима де је у словенском језику, само с њ. Место л налазимо свуда љ, а место ж чисто њ. Гласно л је остало и оно се између тих разлика најдуже и одржало у српском језику књижевном стајањем. Цела та радња није могла бити тако на један пут, тај проћес мењања ми бисмо могли потпуно сазнати тек онда кад би пред нама били српски споменици од оног тренутка кад је међу Србе дошао словенски језик па на даље — али споменици, које ми имамо као најстарије, већ су изван тога времена. Да би се ово све боље разумело да додамо још по који пример

Ево за љ и њ једно на према другом словенски и српски како се кад писало.

Словенски :

ЛВЪ	ЛНЪ	ПЪСЪ	СТЪЗА
ЛЪЖЪ	СЪНЪ	ДЪЖДЪ	ДЪСКА

Лицејв а, II.

2

С р п с к и :

из почетка

лъвь, лъжь,
лънь сынъ
пльсь дъждь
стыза дьска

у потоњим споменицима

ллькъ лльжь.¹⁾
лльнь, сльнь.
пльсь дльждь
стльза, дльска.

Још ће се боље ово видети ако узме-
мо један пример из вукове књиге: „Примје-
ри српско-славенскога језика.“ Тако н. пр.
налазимо тамо на стр. 39 овако успоређено.

из Србула штанпаних

Блаженъ мъжь иже
не иде на свѣтъ не-
уѣстивѣихъ, и на пѣ-
ти грѣшнѣихъ не ста,
и на сѣдалиши гвѣн-
тель не сѣде; нь
въ законѣ господь-
ны воли ѿго, и въ
законѣ ѿго поуунт
се днь и ноць. и бѣ-
детъ ѿко древо са-
жденное при исхо-
дищѣихъ водъ, иже
плодъ свои дастъ въ
врьме свое, и листъ
ѿго не ѿпадетъ, и
въсе елика аще тво-
рнтъ оуспѣеть.

из доцнијих рукописа

Блажен мъжь, иже
не иде на саветъ
неуѣстивихъ и на
пѣти грѣшнихъ не
ста и на сѣдалиши
гвѣнтел не сѣде; на
ва законѣ господни
воли ѿго, и ва за-
конѣ ѿго поуунт се
дни и ноци. и бѣ-
детъ ѿко древле са-
женое при исходи-
щнихъ вод, еже плодъ
свои дастъ ва вре-
ме свое, и листъ ѿ-
го не ѿпадетъ, и ва-
се елика аще тво-
рнтъ, успѣет.

¹⁾ Најпосле пошто је све већма хватало мах
фонетичко начело у писању писало се про-
сто лльвъ, лльжь.

Кад се тако мало најпре, мало после измењало, онда Срби добише са црквенском својом књижевношћу и језик за књижевност истина не њихов, али га они уде-сише према своме. Није могло бити да су Срби дотле били са свим неписмени, али у оно време кад су мисли од вере онолико много вредиле, кад је ђуд једнога црквенског поглавара на западу могла заповедати најсилнијим царевима и кад је у непросвећеном, још неразвијеном а тек из варварства љуцки пробуђеном духу људском вера и била једини огрев духовни — лако се могао и језик црквени за језик књижевни протурити, још пре тим што је био сродан и лак за наук. Та кад је на тај начин се латински, увукавши се за књижевни језик свима скоро католичким народима и остао у њих тај кроз цео средњи век, зашто то није могло бити са старим словенским међу Србима?

Каких је последица било међу Србима од тога књижевног језика видели смо мало у примерима у почетку. А шта је даље било, како је народни језик на послетку са свим преузео мах и шта је тада било, долази нам сад на ред.

III.

Чисто ни казивати не треба да је туђ језик у књижевности једнога народа, који је имао свој развијен и дотеран језик, била неприродност како може грђа бити. А та је неприродност била међу Србима језик словенски, или како је међу Србима у свима књигама посрбљен према главним законима српског језика, да га назовемо „српско-словенски.“ На тај начин пак место једне неприродности дошле су две: прва, што је у српски народ, који је имао свој језик, у књижевност дошао други туђ језик, као што већ казасмо, и друга што тај унесени језик није остао онакав какав је био, него је прерушен да би већма могао пролазити међу Србима да га не би познали да је он нешто туђе. Осетило се дакле с једне стране да тај језик није за Србе, али је то осећање било загушено свакојаким недотупавностима у мишљењу средњег века, оно није могло од њих продрети, а у колико је и могло продрети може бити да га није имао ко предводити, на послетку у ономе времену то осећање није ни могло добити маха, било је

ново и према вери се особито није ни умело, а није ни имало чим борити.

Да је тога осећања за свој језик било, не треба сумњати, у народа живосна и јакосна као што је српски, у народа који је правду у неким њезиним гранама за Душана онолико унапредно, и који је после задржао свест о својој вери и народности кроз читаве векове, није ни могло бити друкчије. Па то осећање није ни остало неисказано, ми њему захваљујући налазимо у свима нашим споменицима од оних у којима се показао у највећој сили српско-словенски језик па до најпотоњих у којима је од њега већ једини траг остајао. Ово се могло спазити и у примерима код првога чланка, али не ће бити с горега, ако и овде покажемо то у новим примерима, а тих је примера куд се год човек маши. Речи, које налазимо у животу Стевана Немање, које је писао син му Стеван првовенчани, речи којима Немања говори сину светом Сави да је дошло време да се он растаје са светом, готово једва што су нанесене на словенски. Ево их: ѿ любнине мои, приспѣ време ѿшѣствна моего. Се прѣдстонтъ христось неки-

ДИМО И ЗОКЕТЬ МЕ. ПРИНЕСИ МИ, УЕДО, МА-
ТЕРЬ ГОСПОДИ МОЕГО ІСОУС ХРИСТА, ДА ИКО-
ЖЕ ОБЕЩАХЬ СЕ, ДА ПРѢДАМЬ ВЪ РОУЦѢ ІСІЕ
ДОУХЬ МОИ. ПРИЗОВИ МІ, УЕДО, ПРОТА И БРА-
ТНЮ ВЪСОУ, ДА ВИДЕТЬ ИСХОДЬ МОИ. ЮЖЕ БО
ПРНБЛИЖАЮТЬ СЕ СЛОУГЫ ГОСПОДИ БОГА МО-
ЕГО И ВОИ КРѢПЬЦИИ, И ГЛАСЬ ИХЬ И ПѢСНЬ
ИХЬ СЛЫШНТА ОУШИ МОИ (Рамátку. Život kra-
le Štěpána, 18.) Исто се још јасније ви-
ђа у дипломи Кулина бана од 1189: Оу
име отьца и сына и скетаго доуха. Ъ бань
босаньски Коудниъ присезаю тебе кнеже
Кръвашоу и вьсѣмь грађаномь доубровь-
удномь,¹⁾ правы прихтель бити вамь одь
селѣ и до вѣка, и правь гон дръжати с ва-
ми и правоу вѣроу доколе сѣмь живь
Ѣ радое дитѣь бань писахь сню книгоу по-
веловь бановь, одь рождьства христова ти-
соука и сѣто и осмьдесеть и деветь лѣть,
мѣсеца авьгоуста оу дьвадесеть и деветы
днѣь, оускуенне главе Иована кръстителя
(Рамátку. Okázku . . . 2 3).

¹⁾ Шафарик пише доубровудномь де Микло-
шић има доубровудномь, и гон, де
Миклошић има гон. Ја ћу писати по Ми-
клошићу и ако не вадим из његове књиге.

Тако се Андрија кнез хумски куне ме-
ђу 1233 и 1235 јер нема летописа на пи-
сму жани даньдолъ, и властеломъ доубро-
вьубкнмъ и всти шьбкннкъ градьскои, оу
господа бога и оу скето ѡваньгелне и оу
уьстьны жикотворещи крьсть господьнъ и
оу .тнѣ. скетыхъ оуць — да имаю миръ
с вами оу вьки, како соу и мои старьн (и)-
мали с вашими старьншыми оу стары за-
конь. да вы ѡтворена земля мое . . .
(Раматку. Окáзку и т. д. стр. 10.) Тако се
налази у једном споменику из дубровачке
архиве писаном 1447 а штампаном у дру-
гој свесци пуцићевих српских споменика
из дубровачке архиве, које често помиње-
мо, на страни 112. **И** Милорадъ Радечникъ,
повлнсаръ господина ми воєводе Тверьтка
Стануника воєводе усорьскога и властеломъ
дубровачкнємъ даю на видѣнне всакомъ уло-
векъ комъ се прьстон и прьѣдъ кога се
изьнесе сани лист оуглядати ерь зьмунхъ
Марош Орлауника за .р. дькати како се здрь-
жи з нотарию дубровачкон писано данаска
и изьвадихъ га ис тамнице дубровачке з
конои бѣше похоженъ за двогъ царьна, које
бѣше кьпно одъ реуенога господина ми
воєводе. . . .

Ови примери су узети више како се који десно, несу баш особито тражени, њих је дакле обилато у споменицима српске књижевности на словенском језику, а то све боље и боље потврђује нашу мисао.

Кад су сви остали народи писали са свим латински, кад по осталој Европи латински језик, који је исто тако дошао као наметнут уз веру у књижевност народима, ¹⁾ цветаше још у велико и тек се поче будити свест за осећање према свом народном језику, онда смо ми то осећање већ имали у снази, развијено и са својим последицама.

Бољег јемства за развијање правог српског језика није могло бити, није га никако ни требало покрај таког осећања. Оно је било најјачи стуб да неприродност у неколико већ унесена не продре, а у јед-

¹⁾ Ово је и нас у неколико постигло. Врло славна дела дубровачких писаца, рођених Срба, по математици и астрономији, којима се данас Талијанци и сав научени свет дичи; пропала су нашој књижевности за навек, што су та наша браћа римске вере, писала их латински јер у њихових једноверника то бејаше језик за књижевност.

но је било и сила која се старала по природној својој тежњи да ту неприродност изравна с природношћу. Колико је јако било то наше осећање за свој језик и у најстарије време, најјаснији је доказ у томе што се у нас словенски језик никако није ни могао утврдити док није у нашој књижевности био пре свега удешен према законима српског језика. Тај процес био је тако врло потребан да је морао бити намах свршен он, па се тек онда могао укоренити словенски језик. Тако је био потребит, како рекох, да немамо од његова времена ни у једном споменку ни трага ни гласа, као што то и напред спомињох, да по чистоти наших најстаријих споменика у том погледу, морамо извести да томе процесу није могло остати ни 50 година. А то је знатно, то јако сведочи јачину осећања које помињем, сведочи снагу нашег развитака духовног још у оно доба, сведочи још и у оно доба живосну народност, која се сваком приликом показала. Још је тим задобијена одмах основа за обарање оне неприродности, тим је чисто и она неприродност учињена у неколико природношћу. Ту је постављен те-

мељ за све снажније развијање осећања о којем говорисмо сад, а осећању је у томе остављена снага да оно створи себи своје, да изведе оно, чега ради је постало само.

На тај начин, а мало и тим што се под господарством турским морало на све заборавити крај најмање науке — језик се народни у споменицима писмености српске, де је пре био само словенски, све већма отимао, све већма јачао. Тако се пут на развиће српске књижевности непрочишћен и савременом неуредношћу закрчен — мало по мало изравнао и изједначио. Али не остане на томе, за нас је био остављен још један проћес у мењању и њега ради је књижевност опет ударила новим путем, опет, подигавши се мало, пала на нове мисли, из којих је поникао на послетку прави народни самостални правац у писању.

IV.

До чега се најпосле дошло, шта је т. ј. било на послетку крајње што је учинила тежња за народним језиком, свакога ће најбоље поучити вукова књига, коју сам

већ помињао: „Примјери српско-славенско-га језика. Саставио их Вук Стеф. Караџић. У Бечу у штампарији јерменског манастира 1857.“ само се разуме и по себи да је не треба чвтати с каком ердњом и подсмехом охале свезналости као што би се у нас нашло људи него с чистом жељом да човек види и љуцки позна оно што има управо у књизи. И правопис и језик клонили се из дана у дан све већма, онај први најприроднијем начелу у писању: фонетичком, а овај други: правом народном говору. Према поменутом начелу у писању, нестајаше мало по мало јерова, нестајаше разликовања њ и њ па се поче писати де је које коме пре на ум падало; чудновата слова од слогова као ю и љ излажаху све већма из обичаја и стаде се писати место пређашњег ња, ња, ља, — просто ња, ња, ља; де им долажаше да напишу глас ј они по својој природној тежњи за њим писаху место њага њ. Управо природан развитак правога осећања у језику и тежња за дотеривањем туђег језика, који је био у књижевности, за народним говором довела је све на среду што је требало за начела данашњег нашег писања

и само је још требало да се оно само појави. Овај тренутак у развиту српске књижевности, разгледаћемо после, а овде је место да се разговоримо с нечим што обично овом приликом имају обичај наводити неки и неки наши људи. Примера за оно отонч поменуто наћи је у сваком споменику, а особито у новијима, не би било право и понаособ их наводити. Наши људи, како рекох неки и неки, који још једнако држе да је словенски језик у нашим црквеним књигама старински наш књижевни језик, на који су најпре преведене црквенске књиге, који мисле да је он отац од кога се као од неког необичног добра кварењем начинише други језици словенски, па између њих и српски, мисле да је то што се тако којешта налази у нашим књижевним споменицима од старине, све некако случајно, све од некака пука незнања и невештине ондашњих писаца. Ми никако овим не велимо да је у њих слабо осећање за славу наших старих и да је поменути они црне у нашим очима, јер не мисле као ми; Боже сачувај, не само да то не велимо него смо и сами ради да никако и никад међу Србима и нема раз-

лике у таком осећању. Али ми баш на том „незнању“ и оснивамо ово наше тврђење. Незнање обично је у писању незнање правила, по којима се пише. Шта друго и може бити? . . . Кад онај који пише, не зна правила — а потреба му је да се мора по нечем управљати — онда му не остаје ништа друго него да се управља по чему најпрече може, а овде му је најпреча природа осећање његово које ће га руководити како ће коју реч раставити у њене гласове да би је написао. Е па кад наши поштовани писци од старине несу „знали“ да напишу онако како су Руси после толико година написали шта је њима и остало друго него да се управљају по реченом осећању, шта су могли и чинити друго ¹⁾. У писању пак, де и треба да се правила за писање удесе према природи са-

¹⁾ Знатно је да у Руса мешавина руског и словенског језика није одмах пресечена према законима руског језика, као што је у Срба; чак у првим штампаним књигама руским налази се на прилику слово ж место кога је у руском језику као и у нас ѷ. (Ваља напоменути да тога код Нестора нема).

мог изговарања речи, према том начелу да је слово за то да се њим гласови у речи испишу, које нико и не одриче; зар их је могла та њихова тежња преварити и зар су они могли бити на горем путу дошавши том тежњом до чистог писања појединих гласова појединим словом, него што су били они, који су у силу Бога тражили правила основана на смишљању и угледању на старинске погрешке осталих народа. Као да мора сваки народ грешити ако је у нечему један погрешно! . . .

А како је било те је после тога тренутка у који се чекало само да се већ остварено начело уведе у живот, у који је само требало попунити азбуку потребним гласовима; те се баш у тај тренутак ствар окренула тако, да се све што се могло чекати у тај тренутак, заборавило па настало скоро на један пут писање које није нико никад међу Србима до 18. века чуо; те се увуче после истрвеног једног неприродног језика, други, с неприродностима много већим, много грђим, таким да од њих и данас патимо? . . .

Откуда на прилику те место што се писало:

Бе неки *цери* цркви градске *егоже* позваше ва *един* дан да причестит *един* жену *убогу* болну и другаго чловека богата кнеза. — наста после те би се исте ове речи написале: *Бѣ вѣкїй єрей* цркви градске *егоже* позваше ва *един* дан да причеститъ *едину* жену *убогу* болну и другаго чловека богата кнеза? . . . Откуда на један пут та нагла промена, откуда да на један пут наступи оно, против чега је ишао рад и развијање за са свим противно? Шта учини ту наглу промену? . . .

У како смо несрећно стање пали после боја на Косову, свакоме је познато. И у том несрећном стању де Србину од насиља, плетака домаћих и свакојака крвништва ни кров миран не остаде, де му је била само планина мирна кућа, а ван кога пријатеља и побратима само дивље зверје поуздани другови, у том несрећном стању је ли могло бити књижевности, је ли ко доспевао да и на то мисли, је ли коме и до тога бивало? Док се још држаше сенка од слободе и независности док на западу српских негдашњих држава још беше крепке снаге непотлачене и док старинско јуначко колено још могаше и по-

следњим дахом дихати — и опет је још једнако било књижевности. Није прошло ни 50 година после проналаска штампарске вештине, 1494 ми већ имасмо октоих наштампан трошком Ђурђа Црнојевића, још су давле српски владоци од старинског колена били доспели да нам покрај осталих дивних и јуначких успомена и ту оставе, да нам од њих буде прва штампана књига у овим крајевима. После тога смо имали штампарија које по Херцеговини по манастирима, које на другим странама по манастирима, а било их је и у Београду. Али време је за српски народ све горе и горе настајало. Из дана у дан је била од крвника све већа беда, побољих и побогатијих људи из народа нестајаше, а на тај начин, нестајаше и пута да би се показало њим штогод рада, штогод снаге, штогод живота. Све је то једно за другим тлачио наш душманин, виде нам ништа није хтео оставити мирно.

Је ли могла напредовати књижевност? . . .

Духовна снага сваки дан све већма и већма губљаше надање, а физичка гледаше да она стане на ноге место ње тек кад већ није на ино, но је само го живот остао

да се бар он не заборави и да се очува спомен од негдашњег кад се у самој садашњости не могаше делима подгајати, њима укрепити и укоренити. С тим развијањем књижевност је морала падати није имала чим живети, она је пала и заборавила се. Штампарија нестајаше једне за другом, писмених људи још већма и мало по мало око почетка 18. века настаде време да је осим калуђера и попова слабо ко и знао писати, то у ономе истом народу, којег је првовенчани краљ стајао упоредо по изражењу са својим европским вршњацима. У народним се песмама још једнако певало де сваки књигу пише кад му што треба, па и женскиње, а за тог истог певања настаде људи који су заборавили и да је то било кадгод.

Тако стање није никад и ниде подизало књижевности, па није ни код нас а није ни могло.

Србима што пређоше у Аустрију још мање је било до књижевности. Непрестани ратови, преварена надања, невоље с новом отаџбином загушише и међу њима сваку радњу и њима је најпрече било да гледе да се стане и окуће и да гледе ка-

ко ће се злопатити готово с још већим крвопијама, но што су били Турци од којих су се мислила склонити.

А књига је требало, није се имала одакле служити божија летурђија, није се имало одакле крстити ни опојати. Калуђери сами несу били више они који су неких година, и код њих је наука и пала и падала све већма, а покрај претрпаних потреба запуштеног већ народа несу се ни имали кад бринути о преписивању погребних књига.

Баш у ово доба, у које код Срба тако дође, Русија се већма подиже, у то доба завлада тамо цар Петар велики. Уређена и продрмана мало и она од запуштености средњег века, протре очи од дремежа те прогледа по свету и несрећни народи словенски на југу, зачувши за „једноверног“ великог цара, дахнуше душом, стадоше се надати да ће и њима кад тад синнути слобода и независност, да ће их живот огрејати. Помислише да и они имају небога свога у свету у којем им осем планина и оружја не беше већ ништа остало.

Чим су се поменути вароди сетили Русије, сетила се и она њих. И како нам је

најгора невоља била рад црквених књига, а како Русима опет најлакше било да нам на тај начин помогну, прва помоћ, коју добисмо од њих и беше у тим књигама.¹⁾

¹⁾ На руци ми је преко пријатељске руке један запис, који се налази на јевангелију у шаренградској православној цркви, који је преписао тамошњи поп г. Венимијан Броцки. За верност преписа од слова, не могу казати ништа, а како гласи, ево речи: „На 1706. Јунија 4. понеже да се зна како е господињ обрѣцеръ Пантеленмонъ Божић ишао у Москву и кадъ е дошао у Москву, упитао га е праведни сударь кою милость отъ насъ ищете Господињ Пантеленмоне, могао би вишу милость у праведнога государа испросити, већ му е то на умъ пало да у насъ капетана нема црквени книга те е занскао у праведнога судара да милость учини да книге црквене нама да и праведни сударь пресветли Господињ Петаръ Алексіевић милость е учинио те е дао на капетана по деветъ комада еванѣліе Апостоль Октоиха 2. мінеа Требникъ Псалтирь и онъ е послао свакомъ капетану како и више именуе и ми смо примли ми зато се подписуемо обрѣ-капетанъ Подунавскій Хацій Мойсей Рашковичъ за ове книге да би ове книге по смрти нашої другомъ капетану кои стане на наше место некое нѣму остале и ако

Из дана у дан књиге су те све већма и већма врвеле у српске крајеве, и оно мало калуђера, што су још за невољу преписивали старе књиге, оставише се тога посла, па узеше црвненске књиге што дођоше из Русије, почеше боље и поштовати тај језик јер се не сећаху ничему и мишљаху, за које ми ништа и не велимо, да је бољи онај језик у књигама које им дођоше из земље у коју је слобода унутрашњој држави могла дати бољи полет књижевности и њезину развиту. Нехотице, једном невољом, јадом нашим, навукло

би ми или другий капетанъ кон по насъ остане и пошао би на другу коменду да њи има собомъ носити гди буде на коменди и они попови кон буду из њихъ читати да имаю поминати на сваком летурђин пресветлога господина цара Петра Алексеевича, Палтеленмона Божица обрѣкапетана Хаџиј Мойсеа Рашковѣћа, докле в ови књига непремено.

Овај запис врло нам је драгоцен јер ту видимо како су нам почеле долазити књиге из Русије те замењивати наше старинске. Не бисмо могли довољно препоручити ком пријатељу кога би пут на поменуто место нанео да још и боље разгледа ове ствари.

нам се на врат и опет зло којега ради се после рођени тешко борише.

А у чему је било управо то, шта је састављало то зло с којим се ваљало борити после?

Ево у кратко.

Ми још у почетку говорисмо како се у књижевност словенских племена увукао језик књижевни неприродан, туђ. Казали смо тада на своме месту како је тај језик прошао у свакога племена словенског, казали смо на име како је прошао у српског племена, а по томе се може знати шта је било и у осталих у којих се задржала православна источна вера, т. ј. у Бугара и у Руса, а нарочито у ових последњих. Свуда се тај језик изједначио у законима с оним народним језиком којему се нашао наметнут за књижевност, а као што је он сам био различан по законима од тих језика, тако су били и они различни од њега а и међу собом. Као што је дакле српско-словенски био различан од словенског правога и од руског, тако је и руско-словенски био различан од српско-словенског и од правога словенског. У црквеним књигама штампаним у Русији за

Русе био је језик онај словенски порушен и кад су њихове књиге из Русије донесене међу Србе у српске крајеве, Срби су тада на један пут место српско-словенског, који се готово већ био изједначио са српским народним, добили руско-словенски по законима са свим противан српско-словенском. А то је била нова неприродност, тим је развијање српске књижевности за коју је било време да настане, остало спречено, остало сметено да постане развијање у народном духу, а довукло место тога трење за које је ред одмах говорити.

V.

Може бити да је још најгоре у овом језику за нас што нас је затекао баш у оно време кад нам се народ почео будити у нов живот, што нас је затекао онда кад је народност у свима државама дахнула душом и кад су се нове силе стале будити да нов крепчи живот подигну. Није ни 50 година прошло, а он се већ беше јако утемељио, колико се само могло. ¹⁾ Учени љу-

¹⁾ Зна се на прилику да ни данас чак није могао продрети свуда, и да у самој Ср-

ди измеђ аустриских Срба, као Раић, Орфелин, Терлаић, Ат. Стојковић и још понеки, почеше или писати са свим руско-словенским језиком своје књиге или и ако их писаше српски, оно тај српски до зла Бога претрпаше формама из тога руско-словенског језика. Историја литературе и писмености у новој књижевности није могла ни имати места, нити је покрај триста пречих потреба у народа и гладног и жедног наука могло бити времена и за њих. Гледаше чим је ко могао да се и у нас штогод подигне, да се отргнемо од незнања и свакојака немања и да станемо у ред с народима изображеним. А у томе почетку наше књижевности, није нико могао проучавати историју развијања нашег језика, нити гледати да ли је у делима на ново пробуђенога духа била с те стране темељита правца. Покрај тога је тада и сама наука заједно са свима осталима била на нижем степену но што је садашњи. Невоља дакле која се затекла

бији, нашој кнежевини, која црквенске књиге и о свом трошку штампа по руској редакцији, има још црква и попова, који се служе старинским књигама.

остала је неопажена, а развитак је на њој-зи основан морао из дан у дан већма напредовати, а по томе се и она морала све већма укоренјавати.

Али оно исто осећање, које нам је код словенског језика било вођ, те тај словенски језик посрбисмо, то исто осећање овде нам је отворило стазу да од русизма утечемо и да нађемо праву пут к своме народном правцу и језику. Осећање је то жива свест о свом народном језику, која се није дала засушити ни једном невољом. Готово у оно исто време кад нам место народнога језика, прећаше да заузме књижевност, нов црквенски језик, дочекасмо *Доситија*, који поче како тако писати књиге народним говорним језиком. Што је Доситије почео, оно није остало недовршено. И ако му калуђери и занесењаци за тамом и незнањем сметаше, и ако му књиге спаљиваше, нити му их могоше спалити, нити у огњу њихову сагорети идеју која је један пут планула у доситијевој души. Није прошло много, а дође други човек, који, оно што је започео Доситије, доврши, који створи правац и даде мах народном језику показавши га у свем ње-

гову достојанству и давши му лепо одело да му личити може према лепоти његовој. На томе основу се подигла будућност и српског језика и српске вародне књижевности, и ми сад ако ништа друго, а оно можемо бити мирни да већ сјајнијој будућности српске књижевности не смета ништа у њој самој и само да треба да је њезин народ ватреније пригрли, да је сваки што више обљуби и стане помагати, па да скоро и дочекамо сјајност, која нам се указује.

Тај човек, који је отпочео правац те се њим дотле дође јест Вук Стеф. Караџић.

На Арханђелов дан 1862.

ПОБРАТИМИ.

(уломак)

1.

Тија је ноћ
Нигде гласка, нигде плама,
Снежан вео да пролама —
Рек'о би се земља чила
Невестицом учинила,
Па крај Саве и Дунава
Клонула јој сјајна глава

Од милина, од настрада
На срдашце Београда

У сред љутих градских стена

Урешена, освећена

Још је будна тулба мала.

У тулби се уздрхтала

Тија светлост, тија жишка

С кандилоца светињичка;

А удубљен правоверни

Удвојава поклон смерни

Над јаглуком, над сандуком

Светитељке, спаситељке,

Чуварице Београда — —

Јаче прсну искра сада

И све јаче чалма лака

Смерно клоне до капака;

Опет прсну и опета —

Угаси се жишка света

А ка двору пашинскоме

Међ гомилом ужурбаном

Босоноги робе јури;

Шта је? Куда? стража пита,

Мучан Турчин даље хита,

Док се рука не осети

На шипкама, на алкама

Меке собе господарске.

Одскочише танка врата,
На вратима нице клону
Суша сенка алахова —
А у мрачној двораници
До чибука чибук сену,
Те се лепо разазнаше
Четир чалме, четир браде,
Четир лика дивља, бесна,
Чибук стаде, грло поче:
Шта је море? какав абер?
Је л' већ мртав кнез Алекса?
Је л' већ мртав кнез Илија?
Је ли мртав

Силне аге!

Са патоса глас промуца,
Алах дао срећни били!
И несрећа захте л' курбан,
Прво мени да наиђе!
Али, неки знаци чудни —
Ка да неће добра бити
Као да се нешто спрема
Свети кивот светитељке
Уздрма се расрђено,
А над њиме жијак пуни,
Жијак свети неугасни
Сам горети ноћас преста

Заћута се соба мрачна,
Следише се грла мрка,
Само с облих њилибара
Груну буљук дима густа,
Па се обви, па се сави,
Глас док један не одкрави —
А ти иди! Па дозив. њи
Хасан бега делијскога,
И Мурата ... не Мурата,
Него малог Ибрахима.
Нек изберу чету себи,
Па још ноћас нек појуре
Од паланке до паланке —
Дегод има кмет јогунаст,
Дегод има бератлија,
Да им свима главе смаку.
А де има кнеза кога,
Да још није поубијан,
Нека мисле шеретлуке,
— За ствар добру светац прашта —
Нек на веру амо воде,
Да таоци добри буду
Рад фукаре и родбине
Па да шејтан кајил буде,
Да помоли бела зуба,
Сам ће себи посмијати!
Али стани још да скупиш

Бутун хоце и муфтије,
Нек три дана дову граде
Испред тулбе расрђене —
Нека моли кивот свети
Ко не мисли још мријети!

2.

Рогача је мало село;
Нема у њој двора бујних,
Нема у њој златних кола,
Да котрље по алему,
По мермеру глачаноме,
Али има — штово дичи
Шумадијско село свако,
Има руку бујних, тврдих,
Има срца чистих, сјајних,
Па да срце сунца захте,
Одважна ће скинут' рука
А топови аберници —
То су громи са Космаја,
Расказаће вилско коло
Сваком грму наоколо
У конаку кнеза Јанка
Чудна граја данас кипи,
Скупило се старо, младо
Из даљине, из близине,
Да прослави светлу славу
Кнеза свога честитога.

Сред вајата окићена
Сјајним саном и пешкиром
Топла ватра пуцка мило
На мангалу жеженоме.
Украј ватре наоколо
Савила се дуга совра
Белом ризом застрвена,
Ћаконијом напуњена.
На сред совре свећа гори
У белици у шеници,
Посред свеће колач бео,
До колача смиљ кољиво,
А уз њих се приљубила
Једна ица рујног винца.
Око совре махом село,
Што старије и знатније,
Па док тамо домаћине
Обилази госте друге
Наздравља се редом браћи,
А у име светитељско
Сваки гутљај шљивовице,
Што је служе младе неве,
И девојке поличарке.

За здравицом опет иду,
Иду збори братски, живи,
„А како је код вас тамо? ...“

„А ко ти је сад најцрњи? ...
„А де оде она хала,
„Што вам куће поспаљива? ...
— „Али браћо, чусте л' когод
Неко чудо што се гласи,
Кажу неки од кнезова
Као да су побијени — —
Да! ... изви се у врх совре
Испод једног мрког брка,
А живосно око сену,
А хајдучка мишца паде
На млађана плећа жива
Једног момка вижљавога,
— Да! ... да ... Васо, што си стао,
Од када те чуо несам!
Ти си ђаче београдско,
Де „с нама Бог! разумејте

Све занеме, све заћута,
Само ухо прати мило
Дивна гласа певачева
И поносну песму бујну

Кнез домаћин вес'о лети,
Сагиба се, па заседа
Међ певачем и хајдуком,
А око му чудно плива
По хајдучком светлом лицу;

Хе, Станоје! јеси л' вес'о! ...
— Имам с киме! имам с чиме!
Чуј ме Јанко, чујте браћо,
Тедох вама да укријем
Штоно ми с' у груди кува,
Да ми након не посмеју с',
Гле, Станоја сањалице!
Али ова песма овде,
Али овај пламен тајни
Што ка света она свећа
У груди ми јасно тиња;
И данашња слава ова,
Што казује славу бошју —
Све ми јемчи све ми збори,
Да се нећу преварити!
Ноћас браћо, ако Бог да,
Синула је потрвена,
Погажена звезда српска.
Није оно празно било,
Што се трипут земља тресе.
Добро ми је ухо чуло
На каменој голој стени
Од рудничке оне стране
Љуте метке из пушака;
А добро сам запазио
Трага чети узанђалој,
Што по главу оде јадна,

Што по главу оде пуста,
Којој мало сто орлова,
Некмо л' две три кукавице
Ја вам кажем ... спремајте се —
Дирнули су љуту гују,
Пробудили кога треба! ...

Али брате кнез промуца,
А ватра га опет поли —
Хеј, како бих срећан уст'о,
Да осветим брата свога,
Да осветим рода свога
Али кажи — како соко
Да халама крај ухвати
Е невидиш, де се пуста
На три грдна божја мора,
На три земље раширила;
Па док доспеш и кидишеш,
Да јој једну главу смакнеш,
А већ других десет нових
На тебе се —

„Помаже Бог!“

Прекиде га гласак споља.
Младо, старо горе скочи —
А на вратма указа се
Бела брада свештеничка,
И дигнуте руке старе,

Како тијо благосивљу
Поред старца спушта ђаче
Свету воду, бакрач мали,
Па развија смерном руком
Одеждице искићене,
Те их пружа светом старцу

У име Бога поче стари
Молитвицу тију, чисту;
Ох, нема јој сјајних речи,
Ох, нема јој звонка гласа,
Али има жишка нека,
Што се вије са срдашца,
Па лагано, ал' утврдо
Успламти ти срца цела,
Те се једва у тијоме
Лаком „амин“ поодгуши
И кад мека рука пође,
Да прилије колач бели,
Кад задрхта лаки гласак
„Спаси Боже, људе твоје“
А с очију, с трепавица
Низ бисера одевуд прену
„Бог по среди“ старац јеца,
Љуби колач преломљени,
Па га пружа домаћину
„Бог по среди љубите се,

Слажите се, децо моја
Де су браћа, де је љубав —
Ту је и Бог и спасење“

Сену кнезу лице сетно,
Па он шири обе руке,
Једном вата младог Васа,
А Станоја другом стиска,
Те када се сва тројица,
Сва тројица ижљубише,
Ускликоше у глас један,
Благосови, свети оче,
Да будемо вечно по сад
У несрећи и у срећи
Верни, прави побратими

Ал' напољу силан жагор
Све се јаче расклоктао —
Шта је море?... Нико речце,
Само видиш бесно туре
У црвеним димлијама,
Де се мрко осијеца
— Подај коње, Ибрахиме!
Нека пашчад смерно вода,
А што кнез је на молитви,
И ми ћемо на молитву!....
Па се оба утискоше
У дружину, у вајата,

Те гленуше госте редом
Што већ били поседали,
Док црвенко кнеза позна:
Поздрав ти је, кнеже Јанко,
Од честитих силних ага!
Срећа тебе данас љуби
Ради твоје верне душе,
Срећа тебе ево зове
Да агама милостивим
Пођеш јунак на дивана,
Хоће с тобом да углаве,
Сам да купиш све хараче,
Као негда стари твоји

Вала, беже! — седте само,
Јамачно сте уморени?
„Ев' од ноћас с Београда — —

И бегове речи сташе
На очима Станојевим
И јуначкој тврдој руци,
Што се пушци примашила,
Па се чудно окретоше:
Што ће тебе хајдук, Јанко?...
Служте, децо! кнез забуњен
На чељад се осижече.
И васина дивна сеја,
У походе штоно дође

С милим брацом, надом својом,
Већ приноси чашу малу
Пред Ибрицу зачуђена
Ал' је Ибро арслан туре,
Место чаше руку хвата,
Ма не смозга срећу пусту,
Е се изви рука бела,
Па одхуја поносито,
А остави арслан крилу
Мокру чашу скотрљану.
Подиге се туре лудо
За девојком на двориште.
За њим Васо лако скаче,
А за Васом љута псовка
Хасан-бега црвенога.
Ал' не мину колик' уздах,
У вајату, украј совре
Плаховити пуцањ плану —
Ја кад Ибро на дворишту,
Када пушку кобну зачу.
У планину хитро наже
Стани море кликну Васо,
Како харач да купимо? ...
А сави се за њим пусти,
Жива ће га зубма донет'
Из вајата утишкана
За другаром другар наг'о,

Ко са неба поноћнога
За звездицом мека звезда;
На свакоме пламен видиш,
Неку бригу, неизвесност,
Па се брига часом слије
У пламени понос чудни.
Међу њима мртво тело
Крвавога душманина —
Господара роб зар уби?
Јоште усне подижу се,
Као да би мртве хтеле,
Да наставе псовку бесну
Ал' де побро? викну кнеже,
Кад турчина копат' сташе.
Де је брат мој? .. бризну мома,
Бели анђ'о бела неба,
Па дочепа коња бујна,
Што га туре дојездило,
„Стан, девојко, куда сама
— Брат мој! брат мој мома шапље.
Омахује коња пушта —
За њом Јанко забринуто
Другог оног плахо седа,
Једва само да с' осврне,
Да протеча: побратиме,
Ето Мила, ето Вула
Аманет ти моји гости

Ево мене ... ја ћу сада ...
Коњ захрза — кнез вишчезе
За вилинском посестримом.

3.

Београде, бели граде.
Додијаше л' већ и теби
Беле чалме, јасни ланци,
Те се у мрак црни скриваш.
Ил' су твоји мрви греси
Дотужали Богу горе,
Те он шаље сутоњ крвну,
Да ти главу белу шивба
По сутоњи стража пази
Бурни топот коњанички.
А кроз топот гласно хуји:
Стамбол капи! стамбол капи! ...
На капију отворену
Грну чета брза, плаха,
„Де су аге?“ само крикну,
Па ошину по сексани,
Што застаде под леђима
Једног роба повезана
У граду је журба јака.
Сто кандила, сто жижака
Запаљено тулбу двори,
По сто слугу правоверних

Око плама редом клања
Ишетале силне аге,
Да смирену дову гледе,
Ал' ето ти чете брзе,
„Хасан мртав,“ редом шапље.

„Хасан мртав?“ ... глас одјекну
По очима мрких ага.
Убише га, Ибро поче,
У коваку кнеза Јанка.
Тек што бисмо пристасали
Близу села, близу куће,
Остависмо, ка што ваља,
Да се чета посакрива,
А пођосмо сами двојца,
Те да кнеза измамимо —
Ал' у њега чујте само,
Светина се силна слегла.
Украј себе с оба крила
Посадио хајдучију,
Те са њоме збора држи.
Још нас нуди чујте само,
Забрањеним нуди пићем
Видех, несу посла чиста,
На окретох чети храброј,
Ал' за мноме пуцањ плану,
Чух Хасана, де уздану;

И још ево нададе се
Једно момче усијано —
Два ми друга нсијече
Кадно викнух, те га наши
Из заседе обколише.
Ево сам га доп'о жива,
Све дрмећи од потере —

Припремите суд загрме,
Припремите кол — да!.. ил' не —
Заблену се свет скупљени,
А декоја груд задрхта,
Јок! бацте га у тавницу,
А сутра је дана дуга,
Целог дана нека целат
Нове муке заповеда,
Да искаже гуја прво
Шејтанлуке. којима се
У потаји отров справља.
Да искаже танку мрежу,
Што је неко врти стаде —
Хоће гуја, пророка ми,
Из отрова свога пити;
А ловаче у своју се
Валах мрежу уловити!

4.

Два пута је сунце сјајно
Хладну земљу остављало,
И два пута нова нојца
Затицала светлу дову
И кандила бистра, сјајна
По бурноме Београду.
Само једна црна кула
Незна, шта је песма слатка,
Незна, шта је светлост бурна.
Самрт јој је мајка мила,
Јаук јој је брат рођени,
А уздаси сестре драге —
Небојша јој име холо,
Не боји се грома вишња,
Камо л' топа људска слаба

У повођи, кобно доба,
Чија се то рука миче,
Те дохвата ладно гвожђе
На прозраку тавничноме?
Сад као да гласак чујеш,
Ил' сужнички уздах тежки
Или, в'о да сваки талас,
Што га' ладан Дунав пљуска
Са усана измождених
К'о бунцање чудно буди

— Казуј море казуј ... казуј ...
Одпучен ћеш на мах бити
Де је Јанко? ... казуј ... шта ће ...
Шта је спрем'о ... казуј ... казуј
У ага је доста блага

На један пут — ста бунцање,
Па у чудан узвик пређе.
Сужникове мутне очи
У Дунаво затонуше
Ал' виз воду тијо плови
Један чунић, чунић мали.
У чунићу чудна слика ...
Бело рухо девојачко
Лопрша се, извија се —
Рек'о би је торска вила,
Или светла облакиња.
Заручница дунавова

„Какав санак“ стражар мрмља,
Па одмиче са обале
У тавану караулу.
А са куле, са прозрака
Тијана се песма изви:
О слободо, бели цвете!
О слободо, зоро рујна!
Зашто Боже, славуј несам?
Да ја дишем чистој зори,

Да ја дишем белом цвећу —
Да слободи, Боже, дишем!...

5.

Чујте турци чујте турци ...
По чаршији граја иде —
Јавила се ноћас, море,
Азретлија светитељка!...

А пред једном избом малом
Светина се верна слегла.
Мрак у изби по сред дана,
Само бела брадурина
Што се јасно њиха доле
Клањајући метанија
Поред избе дете младо
Правоверним прича редом
О дервишу светом, седом,
Што ев' јуче по трећи пут
Са ђабе је дојездно.
О дервишу прича дете,
И о сјајној чуварици,
Штоно му се ноћас јави.

Али ето и дахија
Де пред избу малу стају
Непознатој, невиђеној
Дервишини лице прену:

Светле аге ... ви сте! ви сте!
И вас ноћас видех са мном! —
Поздрав ви је од азрети,
Да вам прима смерну дову.
На ноћ курбан да спремите:
Љута, млада ђаурина,
Хоће светла сама сићи,
Да му вади срце живо

Курбан, море!... прену граја
По светини правоверној.
Ал' и има арслан један —
Јучер ваздан муке трпе,
Ни речице не издаде
„Дајте сужна из Небојше!“
Дахијска се ријеч зачу.

Чудан Васо мрко гледи,
Де му с ногу путо спада..
Сад га воде у амаме,
Те облаче светло рухо
Сјајном срмом искићено.
Око руку око врата
Кићене му руже међу —
Гледи Васо, тајно зебе,
Па помиње постојбину,
И помиње мајку ... сеју
И милотне побратиме

Иде вече, иде нојца,
И поноћи време близу —
Ево седог дервшине,
Јоште с пута гласно виче,
Да спред момку руке вежу;
Па узимље до две хоце
Те им прстом место каже
Посред чамца окићена,
А међу њих жртву меће

Размиче се облак горе —
Кроз облак се тијо просу
Сјајна зрака месечева.
Сену вода тија, мирна,
И по води ... бела слика,
Вилска слика девојачка.

Алах ... Алах ... градом јекну.
Дервиш грми „напред, море“
Па одбија чамца свога —
Шикну вода, затрепери
Испод врха кљунастога —
А месец се опет тијо
У копрену меку сави

Ено ... чувић чуну стаје.
Већ бацају белој вили,
Већ бацају црне хоце
Забуњени вићен курбан

Облак јаче небо стиште —
Кроза сенку једва видиш
Де се жртва плахо диже
Па се опет плахо спусти

А фукара на обали
Кликну бујно, кликну мило
Када „аох!“ изненадно
Кроз пучину нему зачу ...
Хоће дланом лица скриле
Од лепоте светлог лица,
Од сјајноће малог ножа.
Ал ђаволи таласићи,
Што журкају и буркају,
К'о да јоште нешто чуше,
К'о да чуше, де уз „аох“
„Брате ... брате! ...“ тијо јекну —
А уз „брате“, сестро моја! ...
Радосније поодјекну

6.

Нема више уздисања!
Точи мајко, јоште коју!
— Сретно, Васо! вала, роде,
Де, пријане, де се служи!
Зора гледи село старо,
Бели поток онај смерни,
Зора гледи журбу нову,

Па још сумња са Авале,
Хоће л' бољи узбурканој,
Хоће л' сићи журби драгој —
Е се мисли сан је хвата

Де, момчићи, шта сте стали,
Ево амо ватре јоште —
Служи ли вас моја сеја?
Гомлица млада мучи,
Па разгледа, удешава
Једне танке гусле дивне,
А како их неће гледат',
Кад у њима очи види,
Оне очи сунчанице;
Кад у њима стаса види,
Овог стаса вилинскога;
Кад у њима без зазора
Хвали створа беле виле,
Што се уз њих приљубила

Је л' ту Васо? глас се зачу.
Са авлије, са доксата —
Винуше се кућна врата,
А кроз врата плахо ступи
Један дервиш, дервиш седи ...
Скида своју брадурицу,
А разгрће мушке руке.
Па на груди грудма пада:

Побратиме! — Побратиме!
Јесте л' сретно дојездили!?!...

Скочи горе старо, младо,
Да поздрави кнеза мила.
Старој мајци сузе капљу
Од радости од презања —
А опет се споља зачу:
Истина је! жива! права!
Не, Станоје ... неси лажа!...
Пет њих, море, мртва чаме
Пред његовом кућом белом,
А од њега нигде трага —
Хајдучијо! хајдучијо,
Сад ћеш да знаш, кол'ко ваљаш!...
Хеј, брат Јанко, твоје све сам
У збегове понамест'о;
А кућу ти добро страже
Твоји момци са мојима.
Ал' где Васо одкуд теби
Тако руво пашајлиско? ...
Па где наше посестрима?
Ил' да неси по Авали
Сáну вилу набасала,
Те јој руво поскидала?
И ти Јанко — шта то служи,
Ваљда нећеш у дервише — —

Слушај ... слушај Јанко кликну,
Чујете ли одоздоле
Пуцње лаке из топова?
То Београд — хеј, Београд
У србинску славу баца;
А бацаће, док је браће,
И од сада истом тако! —
Ев' Станоје, мени више,
А ни Васу Станка нема —
Примаш ли нас, два хајдука
Да будемо чети твојој;
Па нека се послу иде,
Што нејако, нек се јача,
Што је холо, нек се кида.
Што без крова, нек се крили,
Угнетено нек се брани,
Уцвељено нек се теши.
Успавано нек се буди,
Остављено —

Браћо мила!...

Са хајдучког лица плану.
А одану пуцањ весео
Са васине абернице —
Ох! свијете, бели цвете,
Цело твоје сјајно благо
Тек је трунић од помисла,
Од помисла хајдучкога:
Слободан сам!... роб нијесам!

Абердар.

В Е Р А У С Р Б И Н А .

(црта из 1814.)

о д

Владана Ђорђевића.

1.

У малој намастирској цркви служи се-
ди игуман свету јутрењу.

Осем калуђера што клечећи у тихој мо-
литви претурају своје бројанице, скуп-
ло се још неколико јадних сељана што су
дошли да се помоле Богу да им олакша
горку судбу њихову. Света молитва ста-
рог слуге божијег чудном их снагом кре-
пи, али оне божанске песме што их иза
певнице извија млади Станојло својим сла-
вујским гласом као благ мелем падају на
тешке ране измученоме робљу. То дивно
појање подиже им клонуле душе као што
роса подиже преплануло цвеће. Чисто и
нехотице погледају очајници к младоме пе-
вачу, а сузе што им се у очима блистају
показују колико су му захвални за ту бо-
жанствену утеху, коју им у срца улева
својим чудним, дивним појањем...

Али и јест Станојло диван младић био!...

Погледајте га само како је узвишен, како је диван с оном смерном побожношћу с оним лепим умиљатим лицем, а с онако ватреним очима које је у небо упрљо!... У витком поносном узрасту, па и у самом стајању његовом беше тако много исказано!... Кроз узани прозорчић што је више певнице види се чисто плаво небо, од првих сунчаних зракова што кроз прозор продреше у малу тамну цркву, начини се сјајан венац те му обгрли дугу врану косу што му се по раменима разасула ...

Свршила се света молитва.

Утешени народ разиђе се полако и кријући се да га не угледа крвник, разиђе се с новом снагом да трпи за веру хришћанску, а седи игуман са своја два три калуђера и са својим драгим посинком, као што он зваше Станојла, затвори се у своју ћелију.

Они су намах опазили да игуман има нешто важно да им каже, па с нестриљењем очекиваху да прозбори.

— Децо моја — уздахну старац горко, црне сам гласе чуо. Турци су опет побеснели, и њихов је зулум у народу превр-

шио сваку меру. Нејма куће по свој тужној српској земљи коју несу Турци ојадили; свуд се чује само плач и запевка! ... —

Калуђери оборише главе.

— Ох — прозбори тихо један — а шта им би сад од једноч. Та они се примирили беху? —

— Све то учини несрећна буна Хаџи Проданова! Па сад страда и старо и младо, сад главом плаћа и онај који нигда ни помислио није на Хаџи-Продана. Све су цркве и намастери оскврњени и опљачкани, па ни нас ... Ох Боже! ... — и седи игуман склопи очајно своје коштуњаве руке.

У сјајним очима станојловим плану жестоки огањ код ових речи старчевих. Он се снажно исправи, широка прса његова почеше силније одскакивати. Главу беше поносито подигао, па стиснувши песницу говораше:

— Не бој се оче, док сам ја жив не ће Турци прекорачити свети праг наше цркве! Само те молим набави ми праха и олова, а оружје свагда ми је под главом! —

Старац га плачући загрли.

— Хвала ти синко, та ја се у те једног и уздам. Тек гледај да се од сад још које

момче нађе у намастиру, а сам ће ти Бог наплатити што си сачувао његову светињу од скврњи! ... —

Није се игуман узалуд страшио за свој намастир, јер не прође ни два сахата после овога збора у Ђелији, а — свети намастир заједно са селом, букну у пламен. Запрепаштени прђаворци прснуше куд који од страха као кад гладан вук улети међ јањце, а бесни Турци вијаху их на поманним својим хатовима секући и газећи где које стигну. Писка и лелек жена и нејаке деце беше да срце раскида. Турчин отимаше из наручја мајчиних одојче да га на јатагану покаже дружини својој, не осврћући се на врисак и на онај поглед, од кога би камен заплакао...

Већи део турске чете беше навалио да продре у намастир, али се калуђери очајно бранише, и многи је Турчин главом платио пред намастирском капијом. Особито их је страшно таманио млади Станојло, који у оном пламену а с оружјем у руци изгледаше као неки виши дух. Он се тако страшно борио као да нема смрти, њега беше толико занео свети жар да не би ни осетно смрт. Али на послетку савлада

множина. Калуђери изгибоше, а Турци навалише са свију страна на Станојла и би одиста погинуо, да се из гомиле не зачу један страховити глас.

— Ни по што, да нијесте штене убили, ја га морам жива одвести везиру! —

Ал' се јунак не да жив ухватити. Ко год се приближио да га веже сваки је по-сртао или без руке или без главе. На један мах осети Станојло да га нешто као муња ошину, па му се као гуја стеже око врата...

Пред очима му помрча, он онесвесну. — — —

Кад је к себи дошао угледао је да су га тешким синциром оковали.

Ни речи није проговорио. Само шкргутну зубима, па обори главу на јуначка прса.

Мало за тим кренуше се Турци дерући се и урличући, а роб је морао да каса с оним тешким гвожђем на рукама и ногама, поред бесних турских коња.

Још један пут се осврну да погледа свето место у коме је толико рајских часова провео, али од тог погледа хтеде пресвиснути.

Ту не бејаше више светог намастира с оним кићеним кубетима, не бејаше више малог звоника ...

У место тога с развала подизаше се густи дим као каки црни цинови а на пелу свете цркве, издасаше у страшним мукама стари игуман, његов добротвор ...

2.

У београдског везира беше јединица ћерка, лепа Назли-Хајка. Њена се лепота на далеко по свету чула. Ко је сагледао лице у тог чудног девојчета, дуго би остао као скамењен на оном месту где ју је угледао, а кад би га тргли из заноса он би само тихо прозборно: како су слабе те песме, како су ништава та чуда која се причају о лепоти њеној ...

Многи помамни млади беговић прикрадао се теферичима куда излажаше везиров харем, не могући жељи одолети да види ту сјајну лепоту; али кад би је угледао, кад би му се поглед сусрео с погледом њених црних очију, кад би сагледао онај осмех што се свагда лепршао око њених румених усташца, онда би животом платио ...

Сваки забадаше сам себи у срце свој јатаган, не хотећи ништа више видети кад

е видео очи и усташца у везирове Назли-Хајке ...

Опрости лепа Хајко, што не умам да испричам лепоту твоју! ...

Да се створим најлепша пролетња ноћ с оним тихим мирисавим ветрићем, који најотрованије груди излечи миљем својим, опет, твоја је свиона коса много лепша била лепа Хајко! ...

Да научим најслађа славујска извијања и прижељкивања, опет не би кадар био учинити да се тиха река толико занесе, да побесни па да запенушено преко стења у амбис пада, као што је то учинила твоја мала песмица коју си берући цвеће запевала, лепа Хајко! ...

Ох, опрости, опрости најлепша девојко што те опевати не умам! Од најлепшег људског помисла ти си много лепша била дивна Назли-Хајко!

*

Она је села код прозорске решетке па наслонивши главу на руке, беше се замислила, а поред њених ногу клечаше млада робињца, њена мила Фатима с којом се она још из раног детињства дружила,

и која сад зачуђено гледа, е јој је госпођа тако сетна, невесела ...

Хајку све више и више обузимаше нека туга, груди јој се силније таласаху и на један пут јој грунуше бисерне сузе низ румено небо, низ дивно њено лице.

Ћутећи само саже се својој Фатими загрли је топло па је плаховито љубљаше ...

— Шта је теби ханумо? ... питаше зачуђено робињица.

— Ох — јецаше узбуњено девојче — сјећаш ли се слатка моја Фате, сјећаш ли се кад наш харем пролажаше кроз Рудник, сјећаш ли се шта виђесмо код оног влашког намастира? —

Фата се трже од ових речи ка одгује. У лицу јој нестаде капи крви, па окренувши се на страну промрмља уплашено.

— Тешко нама, још га није заборавила! ... —

Хајка и не чекаше њена одговора, већ опијена оним што премишљаше настави полако склопивши очи, као да хоће неке слике живље да се опомене.

— Како је диван био млади пастир. Знаш како слатко свираше у своју свиралу ... Беше дивно вече ... Па она хладовина ...

Сјећаш ли се како јањци слатко блејући иђаху поред њега? ... Ох како бјеше поносит онако узрастао, ох, Фате ја ћу умријети за њим. Чини ми се да ми хоће срце у њедрима да препукне кад се год сјетим како лијеп бјеше! ... — И њена лепа глава клону на прса Фатимина која није знала шта ради.

— Хајко, слатка моја ханумице ја те молим, ја те приклињем заборави влашког пса. Он није вриједан да ти нађ и помислиш, ја камо ли да га тако замилујеш! ... —

Назли-Хајка скочи са шиљтета.

— Ни ријечи више! Ако само још једноч таку ријеч зањ кажеш, на мах ћу те пробости! ... —

— Али корана ти Хајко промисли шта чиниш. Знаш ли јадна да ће везир тај час исјећи и мене и тебе ако само чује да си сагледала лица мушког! —

Ох не ће, не ће, ти још не знаш колико мене милује мој бабо, штогођ заистем све ће он мени учинити. Ја ћу ... Јест још данас ћу све да му кажем! ... —

— Несрећнице! ... — врисну Фате очајно пљеснувши рукама.

У тај мах зачу се с поља страшна хука и вика.

Обе скочише, примакоше клупице прозорима те се попеше да виде шта је.

Али та врева не беше ништа особито. Турци провођаху кроз улице као што се то у потоње време сваки дан догађаше, једно двадесет нових робова, двадесет рајетина у тешким ланцима што су токорсе били уз Хаџи-Продана ...

Хајка навикнута на такве угледе, хтеде сићи, али јој случајно у тај мах паде поглед на крај гомиле и — као кад гром обори виту јелу, тако од тог погледа нежно харемско чедо задрхта, зањиха се па паде на шиљте, а небројене витице њене вране косе расуше се.

— Шта је то? — повика уплашено Фате притрчавши јој — ох до Бога, да трчим по хећима? ... —

— Оца ... оца ми зови ... — муцаше лепа Хајка добивши толико снаге да проговори — ох ... погубиће га ... Не, то не сме бити, трчи, зови баба ... —

— Али шта је за вјеру Мухамедову, шта је? —

— И њега су заробили, слатка моја Фате — плакаше девојче горко — трчи, трчи по баба! ...

3.

Месечина, јасна као дан, обасјава Београд, и све увија у некакав чудни тајанствени изглед; она згаришта несретне Србадије, оне страшне градске стене и попори, они костури несрећних жртава, што још стоје на кочевима који су поређани на злокобном пољу испред града, све то много страшније изгледа увијено у бледе зраке месечеве.

Али све те страхоте несу ништа спрам оних што их расипа око себе црна небојша ... Она је свагда препуна сињег робља, које не ће више угледати бела дана ни јарког сунашца, које чека најстрашнију смрт, што се замислити може ... Кроз узане прозорчиће што су у около куле прорезани, продире сву драгу ноћ писка и лелек очајног робља, продиру тешки отровни уздаси те се мешају са жубором таласа поноситога Дунава и смерне Саве који се испод куле састају.

У небојши је и млади Станојло. Он је најтежим гвожђем окован, он је на најгр-

ђе место бачен, али он не јауче. Јуначки сноси муке, и само му је жао што не погибе у јуначком боју, већ спаде на то да га као слабу жену уморе

Сад устаде с оног камена на коме је седео, и носећи у снажним рукама грдне синцире приђе к једном прозорчићу од куле што му најближи беше. Хтео је још једном да види плаво небо, да види завицај свој Пред њим се уздизаше горњи град као каква чељуст страшне звери, а десно од њега — сиромаш младић, срце му је у грудима пиштало — десно се пружаше питома Мачва а поред ње тиха лепа Сава која му се спрам месечине чињаше као бела рука у девојке која је нежно загрлила драгог; тамо даље плављаху се далека српска брда и планине, а тамо у оном венцу, ох тамо је кућа станојлова ... То га сети самохране мајке, којој он бејаше све на свету, то га сети миле веренице којој је он дражи од зенице, дражи од свега ... Сад његова мајка кука као кукавица, е јој нема њеног Станојла, да је одбрани, да је не газе турски коњи. Сад његова вереница грди своје лепо лице, чупа своју дивну врану косу, јер сад нема никога да

јој лепоту сачува од срама, нема Станојла, а она је само зањ живела.

Ове мисли чудно потресоше младића, његова мушка сталност клону, и он немаде снаге да уздржи чемеран уздах:

— Ох Боже, зашто се ја мучим? Ко ме сам ја икада какву неправду учинио, кога ли сам увредио? ... —

— Мене си увредио, мене си ојадно хрсузе влашки! — зачу се испод куле један страшан глас — твоја је љепота залудила везирову Назли-Хајку, а тако ми корана, и тако ми моје оштре димишћије, ако дивна хурија не буде моја, ље не ће ни твоја! —

Од ових речи трже се Станојло, брзо наже се колико је више могао кроз прозорчић да види ко то тако збори, и угледа где поред страже бесно хода један турчин у господском руху. Ђурак му је вас у срми и злату, а кад се према њему окрену те му сагледа лице, познаде Станојло одмах оног бега који не даде у боју код намастира да га убију већ му замку замаче на врат, те га тако ухватише.

Сад тек сину у ојађеној души младићу, сад тек сазна шта га је у страшну ку-

лу бацило, а шта ће убити његову самохрану мајку, и шта ће за навек ојадити његову слатку Љубицу ... Он се одвоји од прозора па паде на старо место и хукнувши ка лав кога тане баш у срце згоди, покри тужно лице рукама.

Пред очи му изађе цео онај злосрећни час кад га је угледала везирова шћерца... Јасно се опомену оног лепог вечера по ком он тераше своје бело стадо кући па свиралом извијаше најслађе песме ... Ох он онда беше срећан! Код куће га чекаше мила мајка с вечером, а после чекаше га његова мила вереница ... На то мислећи беше толико занет да је једва и опазио неколико кола што све беху застрта црвеном чохом, и која друмом праћаху неколико коњаника, али ... Њега је опазила Назли-Хајка, опазила га је боље но што би требало

4.

Везир је бесно по харему корачао, по неки пут би застао те би погледао своју шћерцу која очајно склопљених руку клечаше на ћилиму којим беше под застрт, па би онда хукнуо, и вртећи главом наставио би своје бесно шетање.

Хајка је изустила страшну тајну ...

— Ох, опрости ми бабо — мољаше она лепо а с очима које беху пуне суза — али ја ти морадох казати. Да то нијесам учинила сутра би и њега уморили страшијем мукама, а те муке и мени би живот одзеле! ... —

— Безобразнице! ... — грмну везир који не беше навикао да од своје Хајке таке речи слуша.

— Убиј ме, исијеци ме драги бабо, крива сам, али што ћу кад ми је милији од очију, од живота, мио ми је као што си ми ти драг, љубим га ка што се Алах љуби! —

Отац плану.

— Ха дина ми не ћеш више срамотити име моје, — па ударивши длан о длан заповеди Фатими која уђе — Нек дође целат у моју онаклију! ...

Кад нежна Хајка чу како страшно име помену њен отац, пребледе у лицу као лист беле књиге, па онесвесну.

Сад се трже везир. Више се није могао уздржати, јер је видео да Хајка одиста милује младо влашче, а она је њему нада све милија била. За то притрча кад

виде да паде, узе је у своје наруче, па је љубљаше и миловаше док се год није повратила.

— Ох — уздахну она тихо отварајући своје лепе очи — зашто ме будиш бабо? ја ћу се сама убити, јер ја не ћу да чујем његове муке, ја не ћу да видим како он умире ...

— Поврати се сунашце моје — мољаше отац тихо — он не ће умријети. Ја ћу га начинити бегом, да ћу му блага изобила, па ћу му онда још и тебе дати да срећни будете! ... —

Хајка се чисто опи од радости на ове речи. Чисто не могаше сама себи да верује. Али кад се уверила да је одиста тако као што чује, онда загрли оца мило па га обасу небројним пољупцима.

Везир на мах заповеди да Станојла доведу. Не прође четврт сата, а уза стубе дворске зачу се силав штропот и звука тешких ланаца.

У Хајке куцаше срце тако страшно да је сиротица рукама стискивала пунахне груди бојећи се да се не распадне од силног и брзог дахтања; па пошто намаче вереву и јашмак, седе плашљиво оцу уз колено, а сва дрхташе као прут.

Стража уведе роба, па се на миг везиров уклони.

Станојло уђе поносито као какав краљ; у самом ходу његовом која отештаваху тешки ланци, бејаше толико лепоте и достојанства да се везир на мах тргао. Па пошто је неколико тренутака бутећи гледао у лепог младића, прошапта у себи а с лица му сјајаше како се јако зачудио.

— Валах и билах, ово је царска крв! —

Међутим Станојло стајаше сасвим мирно, и отворено гледећи у везира очекиваше да чује што су га из куле извели, а прсти му се играху с ланцима.

— Дијете, — проговори везир благо — ти и не сањаш, рад чега сам те звао. Ја хоћу од тебе да начиним срећна човјека, јера си ми јако омиљео. Потурчи се синко, начинићу те својим Ђаја-пашом! —

Само лак се осмех развуче Станојлу на устима на ове речи.

— Ђутиш? — забрза везир нестрпљиво — је ли ти пашалук мало награде? Ево још — вастави он ватрено и свиде вео с лица Назли-Хајке, у које лепота сијну као исто сунце кад се у зору роди — и своју јединицу шћерцу даћу ти за љубу само

прими свету веру великог Алахова про-
рока! —

Лепота хајкина упрепасти младога Ста-
нојла, али он опет хладно рече смерно
поклонивши се.

— Ја несам вредан честити везиру да
ми твоја лепотица ћерка љуба буде. Но
што си ме звао? —

Везир га разрогаченим очима гледаше.

— Ја рекох! —

— Онда ми је жао што си се узалуд
мучио! — одговори Станојло с презрењем
па пође вратима, а везир ђипи као бесан.

— Ха робе! — још нико није са мном
тако говорио! — грмну везир а рука му
паде на балчак од сабље, ал' се одмах уме-
ри па још једном рече — Немој лудова-
ти дијете, већ добро размисли. Или при-
ми срећу и господство, или се спремај
да сутра на најстрашнијим мукама издах-
неш! —

Станојло само рече:

— Дража ми је вера од живота! Ја не-
мам шта да размишљавам. Што ти сад ре-
кох, то ћу ти и свакад.

Везир не знађаше за неколико тренута-
ка што да чини од чуда; на послетку за-

поведи стражи да роба опет у кулу баце, а он се врати у одају да теши ћерцу која му се очајно у загрљај баци па дуго не могаше да заустави јецање. На улици пред двором везировим бејаше се скупио силан свет хотећи да види кад проведу Станојла. Он иђаше полако гледећи слободно на све стране, одпоздрављајући спокојним смешењем изјаве сажаљења што тако живо нацртави беху на лицима његових пријатеља и знанаца. На један пут стаде, па се осврну око себе. Учини му се да неки јасан врисак и у њему своје име зачу. И доиста у тај мах двоје се гурашу кроз светину, и мало за тим угледа како му стара мајка и мила вереница полетеше с раширеним рукама да га загрле.

— Сине! ... —

— Станојло! ... —

— Мајко, слатка моја мајко! ... —

— Љубице моја! ... ох! ... —

Ове се речи једва могаху чути од силног јецања. Сад не беше време дугом разговору. Стражари наваљиваху да отргну свог роба, па и толико што су чекали, томе беше узрок што тај углед дирну и њихова камена срца. Станојло гледаше

још један тренутак с неописаном бољом једина блага што још имађаше на овом свету, и која му беху у загрљају, па се онда силно одвоји од њих, и прошапута: збогом до века! — Ал' се више није окренуо

5.

У оцаклији једва се види од сивога дима. Везир је прекрстио ноге на међеднини крај врућа мангала, па се само дави густим дуванским димовима и тешким црним бригама. Чело му се натупило као небо кад се по њему гањају страховити облаци. Он мучи тешке муке, јер сад му ваља или прегорети јединче које му је милије од очију, или погазити свој везирски образ па дати своју ћерку робу. Кад се он тако у себи жестоко борио, бирајући чему ће се приволети, уђе један слуга те се усуди да му у таком часу проговори:

— Честити везиру, једна баба влахиња моли те да ти неку ријеч каже. Вели да је мати станојлова! —

— Тепај се и ти с њом у ценом, — раздера се везир и не чекајући да доврши слуга, но кад зачу име станојлово, једна мисао као зрачак наде сину у његовој ду-

ши па за то зовну слугу те му рече да може бабу довести.

„Аман честити везиру! — плачући мољаше се сиротица — аман смилуј се на мене несрећницу. Ја нигде никог немам на свету осем мога Станојла, па су га сад бацили у тавницу ... —

Везир не говораше ни речи. Он замисљено гледаше у мангал премишљајући нешто, а станојлова мајка продужи своју молбу.

— Ох молим ти се силни везиру, немој ме остављати самохрану, немој ми одузимати једино благо што на свету имам!... —

Још нешто хтеде да каже, али сад се везир трже, па подигнувши главу прозбори:

— Нека ти буде. Твој син не ће погинути ако га наговориш да прими свету веру мухамедову! ... —

Старица се у први мах изненади, ал одмах радосно притрча да целива јеменију везируву за толику милост; а везир зовну слугу једног те му заповеди да старицу одведе на разговор са Станојлом —

Кад старица оде, хајкин отац чисто дахну душом. Очи му се засветлеше од радости, а са срца као да му спаде тежак

камен. Па уставши са сицадета отргну
ћурак те пође у харем да види шта му ра-
ди Назли-Хајка да је мало надом укрепи,
ал тек што он отвори врата, а на прагу
угледа где стоји млада српкиња, лепа као
вила, а с очима које га тако погледаше
да је и нехотице два три корака уступио.

То беше лепа станојлова заручница,
Љубица.

Она уђе у собу везируву, па му говораше:

— Господару, твоји су гавази пре не-
колико дана ухватили и у небојшу баци-
ли мога вереника, који се зове Станојло.
Ја сам дошла да те молим честити ефен-
дијо, не би ли га пустио из тамнице. Он
је прав господару као мало дете у колев-
ци, немој га узимати на душу тако ти све-
га на свету што ти је мило! —

Везир се само смешио.

— А ако си жељан људске крви, па си
га за то бацио у тавницу, онда ево ја до-
ђох, убиј мене, моја ти крв проста била
само пусти њега у животу, јер ако њега
умориш, шта ће радити његова стара мај-
ка којој је он све био, ко ће њу сироти-
цу хранити и од зла бранити? —

— Би ли тебе послушао Станојло, за кога се ти тако молиш, кад би ти нешто од њега заискала? — запита је везир.

Љубица се зачуди оваком питању.

— До данас ми никоју молбу није одбацио! —

— Е онда иди те га моли да се потурчи па ћеш и ти поред њега срећна бити! — После ових речи оде везир брзо, а лепа Љубица пребледе као мртвац, па склопивши руке погледа к небу и паде на колена.

— Ох Боже, па баш никакве помоћи! ... —

6.

Освану и последњи дан од рока што га даде везир да се Станојло размисли, и он остаде тврд као стена. Није хтео ни да мисли о томе, није хтео да чује речи и кукања своје миле мајке која га приклињаше да се као потурчи, па кад остане у животу лако ће се тога ослободити; ништа не могаше да поколеба у њему веру.

Станојло беше прави Србин.

Кад је видео везир да нема ништа од његове наде, онда плану, онда заборави на своју милу Назли-Хајку, па цикну на гавазе.

— Извуците хрсуза из небојше, па га вргните на најжешће муке. Удрите га на колац! ... —

Послушни робови одјурише као на ветру да изврше вољу свога господара. А нежна девојчица, што би била круна султановом харему, дивна Назли-Хајка кад зачу како страшну пресуду изрекоше уста њенога баба, задрхта као мали цветак на страховитој олуји, па паде боловати тешку болест ... Њен млађан живот гасио се полако, њено пуначко бело кадифели лице венуло је, а њене румене уснице побледеше ... Па онај поглед онај чудан милокрван поглед с њених дивних црних очију постајаше све тамнији, док се на послетку са свим не угаси ...

*

Над Београдом осветаше румена зора. Кроз јутарњу маглу у коју се цела варош обавила просјајкују позлаћени врхови од минарета а уз славујске песме које пролетње јутро тако лепо зачињавају, разлеже се и тиха песма од сабаха, што је мујезини извијају, и варош све се већма буди, све живља постаје. А кад се иза плавих брегова и планина појави сунце, па

сину преко плавог неба које беше чисто од сваког облачка, па се чисто згараше у бистром плаветнилу што трепћаше као трепетљике у свиној коси девојачкој, онда свачије груди мало живље дахнуше, онда сваки зачуђен око себе погледаше не могући знати од куд на један пут овако кра-сан дан после онако хрђавог времена.

Канда се природа спремама за неку светковину, за неко сјајно дело.

На један пут настаде врева у вароши Турци се весело поздрављаху и трчаху нешто једни другима; а Срби с бледим лицем и погнутом главом шапутаху међу собом. И једни и други скупљаху се у гомилице, а ове се све већма приближаваху Теразији. Једни с нестрпљењем а други са страхом погледаху Стамбол-капији ...

На послетку показала се нека гомила која се такође беше упутила Теразијама.

То вођаху на смрт младог Станојла.

Он са свим спокојно иђаше међу небројеним својим целатима и везировим гавазима, па се чисто титраше с коцем који му на раме упртили беху. С обе стране од гаваза иђаше силан свет не могући одвојити очију од чудног младића. Многе зано-

шаше његова лепота, али Турци не могаху се начудити његовој сталности, и његовој поноситости којом иђаше смрти на сусрет. То их толико опчинило било да неколико бегова зауставише гомилу на сред пута, па стадоше младића молити да се потурчи. Надметаху се у обећањима, само не би ли га приволели, али он их није пустио ни да изговоре све, већ им певајући одговори:

„Нема вере боље од хришћанске
Срб је христов, радује се смрти
Божиј страшни суд и Турке чева
Па ви чин'те шта је вама драго
Скоро ћете Турци долијати
Бог вам јемац и божија правда.“

Сад га стаде молити и приклињати и мајка која наричући уз њега иђаше.

— Ох сине! ... Потурчи се! ... На ком ме остављаш узданице моја? —

Младић подизаше очи и руку к небу, те јој тиме одговараше.

— Бог види сине шта је невоља, он ти то не ће у грех поставити — јецаше сирота старица грлећи га.

А Станојло се само саже те још једном целива мајци десницу, па и њој певајући танкогласно одговори:

„Мајко моја, на млеку ти хвала
Брзо ћеш се обрадоват' сину
Док пред лице Бога изађемо:
Сирт избавља ода сваке беде
Цват пролећа по зими се јавља
Благо сваком ко раније умре,
О мање је мука и гријеха
Па што дадне спас и вера коме
А још има браће на свијету! ...“¹⁾

Међутим стигоше до високог стуба што стајаше до чесме, па стадоше ...

Сирота мајка писну па се обнезнани, те је неке жене милостива срца изнесе из гомиле па је уклонише да не види страховите муке којима ће јој уморити јединца.

Турци још мољаху дивнога Станојла, но он их само с презрењем погледа па им заповедајући рече:

— Чините што вам је посао! —

И сад насташе страшне слике, не чувене муке које је само турско беснило измислити могло, које ... али ја не смем да

¹⁾ Тројегодишња српска историја Симе Милутиновића.

вам их причам, само ћу вам казати да се Станојло није дуго мучио, јер тек што је натакнут, а младо неко девојче, прогура се силно кроз гомилу, притрча мученику за свету веру, па јецајући:

— Верениче, опрости што ти овако морам љубав да сведочим! — прекрати му страшне муке сабивши му нож у јуначко млађано срце.

На ово тргоше се станојлови целати, али док се они разабраше од чуда, дивна српкиња прободе и своје божанствене груди, па онда паде на Станојла да потоњи пољубац притисне на његова лепа уста.

У томе пољупцу састаше се обе велике узвишене душе па загрљене одлетеше Богу на истину ...

ПЕСМЕ.

НАРОДНЕ ЈОШ НЕШТАМПАНЕ.

1.

У што си се Смиљо загледала,
У јовино воће око куће,
У јовину зелену ливаду,
У јовину кућу шиядралију?
Нисам тица да по воћу лећем,
Нисам голуб да по кући шећем,
Нисам јагње да ливаду пасем.
Већ девојка да Јована љубим,
У то сам се млада загледала.

2.

У агана у мога драгана
Везен му је јаглук за појасом
Ја га иштем да га мени даде
Нит' га даде нити га продаде
Већ га љуби па за појас меће:
„Труни вени мој везен јаглуче
Труну руке које су те везле
Чарне очи које су гледале
Ситни зуби који су бројили
Медна уста која су љубила!

3.

Чува овце Јован и Јованка.
Јован овце Јованка јагањце,
Јован Јоки у свиралу дува,
Јока му се у песми одзива:
Што ме зовеш Јово од оваца,
Што ме зовеш кад ме узет не ћеш?
Ја б' те уз'о али браћа не ће,
Другу су ми драгу испросила,
Ако ли се Јоко не верујеш,
Ти се попи на зелену јелу
Па погледај низ то поље равно,
Угледаћеш кићене сватове,
Играју се вранци под јунаци,
Виоре се крсташи барјаци,
И трепећу венци на девојци.

4.

Ранила девојка кроз гору на воду,
Закучи је грана, грана од јаблана,
Те оломи перје и отроши смиље.
Карао је војно: „Де с' била девојко?
„Те оломи перје и поруши цвеће.“
Куне се девојка код својега војна:
„Ја сам била војно на воду студену
„Закучи ме грана, грана од јаблана.“
Не верује војно; „Ти ниси девојко,
„Сусрео те Јанко порушио цвеће,
„Порушио цвеће, обљубио лице“
Куне се девојка код својега војна:
„Нисам богме војно живота ми мога,
„Ако ли менека не верујеш војно,

„Одведи ме војно на четири друма,
„Расеци ме војно на четири стране,
„Обеси ме војно о четири гране.“

5.

Зелен луже не зеленио се,
Драго моје не оженило се,
Док не дошло да мене запита:
Ођу ли се оженити драга?
Жен' се драги желила те мајка,
Тебе мајка а ти девојака,
Кад на теби свилена долама,
До дан до два зелена травица,
Кад на теби свилене мараме,
До дан до два о крсту висиле.

6.

Процвила за градом јабука,
Питала ја из града девојка:
„Што је теби за градом јабуко?“
„Не питај ме из града девојко,
„Свак ме бере за свакога нисам!“
„О јабуко, и ја сам ти друга,
„Свак ме проси за свакога нисам,
„Млад ме проси за млада не даду,
„Стар ме проси, ја за старог не ћу
„Млад је војно питома ружица,
„Стар је војно сува јаворина,
„Ветар дува, ружа се развија,
„Киша иде, ружа руменија,
„Сунце сјаје, ружа мирис даје,
„Ветар дува, јавор се облама,

„Киша иде јаворина труне,
„Сунце сјаје, јаворина сане!“

7.

Разболе се Илија,
Разболе се делија .
Па говори матери :
Знаш ли матери шта ћеш ти ,
Сиј ти матери кудељу
Зови цуре на мобу,
Не би л' дошла Љиљана,
Не би ли ти уст'о ја.
Она сеје кудељу,
Она зове девојке,
Све девојке дођоше,
А Љиљана не дође.
Опет леже Илија:
Јаој матери што ћу ја,
Умрећу ти матери ја,
Жањи матери шеницу,
Па ти зови девојке,
Не би л' дошла Љиљана,
Не би ли ти уст'о ја.
Све девојке дођоше,
А Љиљана не дође.
Опет леже Илија,
Јаој матери шта ћу ја,
Умрећу ти матери ја!
Знаш ли матери шта ћеш ти,
Простри матери поњаву,
А под жуту нерашцу,
По поњави душека

Па на душек Илију,
По Илији мараме,
Па јаучи мати ти!
Не би л' чуле девојке.
Не би л' дошла Љиљана.
Кад зачуше девојке,
Најпре трчи Љиљана,
Мрку свилу упреда
На шарено вретено,
Па долази Илији,
Па подиже покрове,
Па подиже мараме,
Па загледа Љиљана.
Насмија се Илија,
Па побеже Љиљана,
За њом трчи Илија,
Стан' почекај Љиљана,
Ти си моја од јако.
Увати је Илија
Па је врати за свој двор!

8.

Киша пада, трава расте, гора зелени,
И гора се с листом саста а ја немам с ким,
Моје драго на далеко у туђој земљи,
Ил' ко дође ил' ко прође за њег' упитам:
„Ој путниче намерниче, виђе л' ми драга?“
„И да смо га ми виђели, ми га не знамо!“
„Ја ћу вам га показати, па га познајте,
„На њему је мор-долама мором до земље,
„На глави му виновесић од три дуката,
„На весићу амајлија златне јазије,

„На њојзи се ситно пише, хеј мој путниче,
„Моја душа твојом дише ће си дилберче.““

9.

Ветар дише а катмер мирише,
Драги драгој ситну књигу пише,
По катмеру и по амбербоју,
По шебоју и по тугишау:
Поздрав моме драгом падишау,
Нек ми пошље душе у памуку,
Бело лице у ал-бурунцуку,
Црне очи у црвеном вину,
Медна уста у шећер-кутији,
Беле руке на табак-ѓагету,
У неранци двије три ријечи.
Драга драгом бољу отписује:
Што ће теби душа у памуку,
Кад са твојом дисати не море,
Што ли лице у ал-бурунцуку,
Кад га драги пољубит' не мореш,
Што ли очи у црвеном вину,
Кад те драги погледат' не могу.
Што ли уста у шећер-кутији
Кад и драга пољубит' не мореш,
Што ли руке на табак-ѓагету,
Кад те драга загрлит' не могу,
У неранци двије три ријечи
Кад са тобом беседит' не могу
И од дерта и од мухабета
А највише јада големога.
На жалост ће и комшије доћи,

А за јаде нико и не знаде,
Окром Бога и срдашца мога.

10.

Платно бели бела вила,
Са сузама без водиче,
Питале је другарице,
Ој Бога ти бела вило,
Што ти белиш бело платно,
Са сузама без водиче?
Ал' говори бела вила:
Не питајте другарице,
Што ја белим бело платно
Са сузама без водиче,
Имала сам доста рода,
И од рода једну сеју,
У петак је испрошена,
У суботу одведена,
У недељу глас ми дође,
Сеја ми се поболела
Кад ја одох да је видим,
Код главе јој две јетрве,
Код руку јој два девера,
Код ногу јој две заове,
Лепу песму испевале:
„Наша снахо ран' босиљче
У петак те посијасмо.
У суботу рано ниче
У недељу слана паде,
Те нам уби ран босиљак.“

11.

Благо мене и тебе девојко,
Кад су нама двори у поредо,
Ми ћемо се често састајати,
У години свакога месеца,
У месецу сваке недељице
У недељи све трећега дана!

12.

Соко седи на јели,
Питајте га шта вели,
Соко вели те вели,
Што се Пера не жени,
Пера вели те вели:
Ако ми је до тога
Перка ми је готова.

13.

Дурмиторе дико, Дурмиторе дикице,
висока планино,
Са тебе се далеко виђаше,
У пољу се шатор бијељаше,
Под шатором Јово боловаше,
Под главом му танке тамбурице,
Јово јекни, а тамбуре звекни.
Јово куне танке тамбурце,
Тамбурице моје дангубице
Дангубно ко ве начинио,
Коме ћу ве пусте оставити
Браће немам, братучеди луди,
Само једну сеју ђаволасту,

Савила би по небу облаке,
Савила би по земљи јунаке
Савила би по колу девојке.

(Последње четири од ових песама покупио је у Грузи Петар Којић лицејац, а првих је 7 дао Стојан Новаковић којему је опет 1. 2. 3. 4. 5. 6. и 7. преписао Живоин Радоњић учитељ у Мачви, а 8. и 9. дао је Марко Марковић лицејац.)

МАЦАРСКЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ.

1.

Ти си ружа дико моја,
Ал' лепша од руже,
Ти си злато дико моја,
Ал' боља од злата!

Злата, цвећа, куд год гленеш
Свуда ћеш га наћи
Али тебе дико моја,
Нигде, нигде нема!

2.

Кад би паун био,
К'о паун би шето
Дунав воду пио,
Дунав прелетно,
На лозу би сео
Гроз би зрно јео,
Па крилима маи'о,

Пера попуштао,
Девојке би брале
У киту везале
Своме дивки дале!

3.

Вене л' ти душо кита цвијећа
Ка' моје срце за тобом? ...
Венуло твоје и горе
Ако ме душо не волиш.

Ја тебе волим другу не волим,
Ја тебе чекам другу не чекам,
О ходи, ходи драга душице,
Смрт нека нас само раздвоји!

п р е в е о

Коста Поповић.

СЛОБОДА

Удри, удри стрело грозна,
Ево ти срца ево ти груди,
Нек виде људи
И свет нек' позна:
Да слободу милу кад зажели роб,
Није му страшан ни црни гроб.

Слободо драга, ти рајско цвеће!
У теб' ми је живот и живота крај —
У теби рај
И сва блага среће!! —

Без тебе живет'?! — ох, нећу, нећу —
Пре волим видет' самртну свећу!

За тобом света кад узморам мрети;
За народ, веру и битност бољу, —
На бојном пољу
Српство ћу заклети:

Нека ми прахом прелива гроб,
Да знам, да несам умр'о к'о роб!

М. Р. М.

ЦРНИ ЈЕ ОБЛАК...

Црни је облак, небо црно,
Кроз облаке муња пара,
Ка' сто врха љутих ножа,
Ка' сто врха сто ханџара.

Небо црно ... Није није,
Нит' га облак црни крије;
Већ је бојак љути, врео,
Де потоком крвца лије.

А кроз бојак светле сјају,
Сто врхова, сто ханџара,
Врх не пара облак црни,
Већ јуначка срца пара.

Радмило Лазаревић.

З А С П О М Е Н

Оди, оди перо моје бело,
Те напиши неколико речи,
Док ми срце није већ увело,
Кажн браћи нека ране лечи ...

Све пролази заман дође
И ти песмо проћеш мила,
Све полако — време прође, —
Жеља жељу уморила.

Све полако све пролази,
Гробна тама већ долази,
Хеј младости брза водо ...
Зар ти и ја већем одох? ...

Де још мало перо моје,
Браћи, роду, спомен даји,
Нек се сете боље твоје
И његови уздицаји.

Петар Којић.

Н Е Ћ Е ...

Све ме мучи све ми неда мира.
Мис'о једна вазда ме облеће!
Све се питам је ли она моја?
А све зебем ... моја бити неће ...

Гледо сам је за толико доба,
Љубно сам — моје мило цвеће —
Па до гроба и још преко гроба ...
Ал' се бојим ... моја бити неће ...

У тајности често мислио сам
Куд ме тако жудна мис'о креће
Па све за њом чежња ми се даје ...
Срце зебе ... моја бити неће

Ох да ми је да накитим звездам'
Малу стазу куд јој нога шеће
Да би срцу олакшао боном
Вечну сету ... моја бити неће ...

Ол' да створим гусле јаворове
С танким струнам да их рај покреће
Да би једном испевао јаде
Што се бојим: моја бити неће ...

Све ја смишљам свему се премишљам
Има л' где год још љубави веће
Ко је љуби ко ја што је љубим? ...
Слутња шапће: моја бити неће ...

Сјајно небо милиони звезда
Свет над светом вечно трепти, леће. —
Али она у недарца моја
Нигда, нигда неће, неће, неће. ...

Коста Поповић.

ЖЕЉО МОЈА!

Љути бојак крвав, врео,
Одавно сам пожелео,
Па ту жељу срце моје
Хоће песмом да испоје.

Жељо пуста, жељо моја,
Док не звекне ханџар љути,
Жељо пуста, жељо моја,
Донде не ћеш усахнути.

Радмило Лазаревић.

ВОЈНИК.

Војник сам, за род радо умрећу,
Теб' срамно ропство подлећи нећу, —
К'о војник — за род — бићу храбро боја
И за тебе мила земљо, мати моја!

Војник се злотвора силе не бојим
Пред пушком и топом јуначки стојим
Груд'ма у груди с душманом клетим
И мачем у руци дрско му претим!

Сад нек ме стреља нека ме коље!
Ево му места широко поље; —
Ал' и моја пушка и мач љути
Знаће душманску крвцу просути!

Војник сам, идем јуначком боју,
Остављам завичај и милу моју:
За народ цркву и веру свету
И за те, слободо сином отету! ...

Ево и трубе где зове к боју
Весело јуначке песме се поју;
Поносно барјаци с крстом се вију! ...
Оружје! ... Оружје! ... добоши бију!

М. Р. М.

Д В А Б Р А Т А.

(хајнова романца.)

Ноћ је пукла она тиха, мирна
Ниђе јава од заклетве нејма;
На бријегу црна ноћна тама
Рухом крије дворе пребијеле,
А ниже њих с' дивна доља дала:
По њој плахе сијевају муње.

Што је Боже у тој ноћи тешкој?
Што ће муње кад облака нејма?
Што л' сијева кад грмљаве нејма?
То се бију два брата рођена,
На мејдану бију јуначкоме,
Љута срдња срца им ужда ...
А што ли је мили Боже благи,
Што л' је браћи голема невоља,
Те се бију мачим' пламенијем,

Која л' им се зађела неправда
Кад без мача не има јој суда?
Ма с' ту није зађела неправда,
Но пламено око Љепојчино
Уждило је међу браћом кавгу —
Оба жуде, обојци није,
Већ је једном лијепа ђевојка!
Ја мој Боже, пресудити ко ће,
Ком ће срце поклонити млада? ...
Сви мислише нико не смислио,
Реда паде на маче убојне
Да пресуде чија је ђевојка.

Па ево се среташе витези
На мегдану, два брата, крваву,
Замахују мачем заленијем —
Дивљи мачи љуто полијећу
Ни за чију не сазнају клетву!
Јао Боже шта л' ће бити јако?
У крв оба брата обљевена,
Долина се омастила крвљу
Ев' падоше обадва витеза
Један другом на то гвожђе хладно.
И већ много прохуја вијека,
Пас за пасом рака прогутала;
Тек с висина с тог бријега љута
Дољи гледе поносити двори.
Па кад буде ноћи у по ноћи,
Када куцне оно доба глухо,
Истом тајни отворе се врата,
Ево чудо свијету се јави

Е у глухо у то ноћно доба
Мејдан д'јеле два брата витеза.

Стојан Новаковић

Г У С Л Е ...

Чујеш ли ђуле шапут
Са врела срца мога?
Чујеш ли песму нему —
Уздаха вилинскога? ...

Груди су моје гусле,
Тијана јавор грана;
А срце бујно, младо,
Што струна уздрхтана,

Гудало живо, мало,
Чарне су очи твоје!
Та дршћу струном лаком —
А струна бруји ... поје

Час рујни кикот слатки,
Час уздах иде врели —
Ох! чујеш ... осећаш ли
Тог јека, цвете бели! ...

Абердар.

О Р Л О В О Г Њ Е З Д О .

Украј мора — страовита мора
Гордо главу извила је гора,
Ломна гора накинџена стеном
— Кршном стеном — милом ћери њеном! —
Суро стење маовина скрива
— А умилно талас и залива, —
Провалије и гудуре тамне
Пусте тамне — свуда су се дале —

Страшног орла, то је мило место,
Ко га дира смрт налази често !!! — —

У врх брега на камену тврдом
Витко дрво раширило гране
Густе ладе просуло је брдом
— Те са њима помрачило дане; —
Оптрим врхом у облаке дира
Киша иде те му лишће спира,
Ветар дува, дрво се заљуља,
Гипким врхом додира се мора
Воду пије — па и расти мора. —

Страшног орла то је кућа мила
Ко је дирне, — већ у крви плива!!! —

Тврдо гњездо сплетено од туја
Нерастура никака олуја —
Жар му пламти из очију црни
А ноге се црвене од крви.

У канџама тврди челик пуца
А од кљуна смртни часак куца; — —
У летењу кад рашири крила
Сва се гора ладовима скрива,
А код мане, па се вине горе
Страовито уздрма се море. ... —

Оштрим оком на све стране гледа
Гњездо своје додирнути неџа! — — —

Ведро беше — грану сунце сјајно
Ох! мој брате — како ти је бајно !!!
Та бајније него игџа досаџ
Јер бољему наџа с' сјаџи од саџ? —
Оно грану — а орлићи мали
Том дивотом врло разџрагани,
Свуд прнуше по зеленом грању
Као шеве по летњем брању. —
Разгрејани, разџрагани мали
По земљици већ су попадали,
Пију росу са зелена листа
Као кристал којано се блиста. —
Закликташе, па прнуше горе
Глас одјекну кроз стрмене горе; —
Копци љути, копци крвожедни
Крвожедни ал' ће остат бедни! —
Помислише питоме су тице
Да живота кџаџу им жице! —
Да наслаџе те несите душе
За услаџу што све светско руше —
(Па опет и неке тице бране
И помажу да соколе гњаве! —
Но нека и родиће се сила

Те ћ' и њима саломити крила) —
Полетеше са кршних стена
Ко ће први достигнути пљена
Јер им грабеж из очију сева!! —
Из далека отворили уста
Да с' надишу јер ће остат пушта!

— — — — —
— — — — —

Али кљуна положише грдне
Ударајућ' у орлове тврде,
Оштре канце остадоше голе
Веће ор'о и њи свали доле!!!

Лепа пљена, несрећна им мајка
Где ко дође ту му оста рака!!!

Урош Кнежевић.

З О Р О Б Е Л А ...

Зоро бела тебе да се тужим.
Место мајке и миле сестрице,
Месецу сам тајну поверила,
Превари ме док тајну не сазна,
Па онда се из облака јави
У невиност руке окрвави.
Чуј ме зоро пребијела била,
Од сада ми буди сестра мила
Чувај сестро ти драгана мога
Као што би брата рођенога,
Кад нас видиш да смо загрљени,
А ти немој да се појављујеш,

Не за навек, већ за неко време,
Јера селе љубав не знаш шта је,
Милија је нег' славуј у лету
Слађа ти је од свега на свету.

М. Николић.

Б О Ш Њ А К.

Ој обасјај сунце сјајно
И мог лица веће једном,
Разбиј таму — јави с' бајно
Нек и мени сване бедном. —

Разиђи се тамо густа,
Са видика српске славе,
Да ја виђу места пушта
Где ми с' браћа јадна даве! —

Прекини се тврда мрежо,
Заливена српском крви,
Да загрлим брата њежно
Ма гроб ладни наш'о први! — —

Урош Кнежевић.

Ј А Т А Г А Н У.

Јатагане, јатагане,
Благо српско, веро српска,
Је л' ти жао, што те крвца
Не ороси не попрска?

О чему л' ти срце снива
Да л' о боју косовоме
Па ти срце клетву кује
Моме срцу млађаноме?

Не куни ме појићу те,
А цехаром рујна вина,
Та још мало појићу те
Врелом крвцом душманина.

Опићу те занећу те
Те у крвцу меку пашћеш
А у крви у меканој
Круну српску напипаћеш!.

Милош Јовановић.

М О Ј А Р У К А ...

Моја рука кад твоју дотакне,
Онда ми се са срдашца смакне
Камен ледни;
А кад усна твоје се дотакне,
Онда сладим до сад живот бедни.

М. Николић.

Р У З М А Р И Н О М ...

Рузмарином кад бих био
На груди бих твоје пао,
Па бих онда чини ми се
Та све лепше мирисао.

Кад бих сунце нешто био
Сијао бих само теби,
Грлио б' те, светло б' ти,
Преплан'о те никад не бих.

А када бих лаган лахор,
Лахор злато био кад бих
Е, па онда, почуј само:
Душом твојом дихао бих!

Милош Јовановић.

С Ј А Ј Н О С У Н Ц Е ...

(Од Мирзе Шафије)

Сјајно сунце пада
У то сиње море,
А таласић дршће
Мисли е сагоре!

Ти с' огледаш душо,
У те песме моје,
Оне дршћу, горе
Од сјајноће твоје.

Радмило Лазаревић.

ЗВЕЗДЕ И НЕБО.

(Лермонтов.)

Чисто небо у вече,
Јасне звезде далеко,
Јасне као срећа детиња!
Хеј што тужан рећ' не могу:
Звезде, ал' сте јасне кано моја срећа! ...

„Рашта си несрећан?“
Питају ме људи,
„Несрећан сам тужан,“
— Тако срце суди —
Јер су звезде и небо: звезде и небо,
Звезде и небо, а ја сам човек.

Чудновати људи завишћу
Тек један другог гањају,
А ја само звездама,
Њима завидим,
Ох — да ми је — желим тек,
Да сам место њих!

Стојан Новаковић.

ЦРКВА ЈЕЖЕВАЧКА.

(чачански округ.)

„...Копај мени девет винограда,
У Бањици и у Атеници,
У Лозници и у Паковраћу;
А чувај ми девет воденица
Низ Бјелицу и низ Моравицу;
Гледај нашу славну задужбину
Под Бањицом цркву Јежевицу...“

С. Н. П.

Два сата од Чачва идући главним путем Карановцу лежи испод једне гране јеличке планине село Јежевица, а у том селу има црква „задужбина бана Милутина.“ Народно предање сачувало је име тога човека кроз толике бурне векове, и његова задужбина никад не заћута, у њој се слави Бог од златног времена српске историје кроз нашу пропаст и робство док не дочека светлији дан живота народа српског. — Што беше скупоцено покупише варвари, однеше злато и сребро и само осташе тврди дуварови као да пркосе свима незгодама и времена и насиља. И ту се скупљаше народ, световаше се у тешким

часовима, примаше утеху за дуге патње и у његовом спомену живео је дуго онај што је подигао то освећено место, које је чувало свест о народности, о поносу, о слави старој. Ко погради толике цркве и манастире? ... Историја нам је једва овде онде по штогод забележила, али народ којем су намењени били ти бедеми за одбрану његове свести, тај сачува спомен њихових основача.

Положење „задужбине бана Милутина“ врло је красно; она је баш при подножју једног засеченог огранка од гране јеличке планине. Око ње су виногради и воћњаци, са севера се види „Бановина“, како се данас зову виногради бана Милутина за које и песма каже. На поглед к истоку пружи-ле су се гране рудничких брда које са гранама јеличких планина, рекао би, сачињавају два бедема, међу којима се таласа бистра и брза Морава.

Црква јежевачка по величини средња је, али прилично је већа од многи старински црквица и манастира; у њу може стати од прилике 150 људи. — Зидана је од тесаног камена пешчара кога има ту близу око цркве у великој количини. Зидане је просто,

без украса. — У њој што је било ствари од вештине, дошао је до нас један светњак од белог мермера који је и данас у цркви; особито су лепо били калуђерски столови од дрвета резаног на обло, ал' их већ данас нема, тако су исто и врата на цркви била вештачки од дрвета начињена, површина им је била све од самих мали комадића дрвени правилног лика.

Црква је била сва измолвана а живопис је био од приличне вештачке вредности. Ту су били по дуваровима исписани сви свеци и угодници божији, страдања и чуда христова као и у другим старинским црквама. Тај се живопис одржао од чести и до данас што није страдао од времена и други незгода.

Кад је зидана црква јежевачка о томе нема јасног сведочанства; по натпису који је лањске године штампан у „*Лицејци*, I.“ зна се мало кад је обновљена. Народна песма каже да је зидао бан Милутин у време „силног цар-Степана.“

Г. С. Обрадовић у Гласнику (X. књ. стр. 335.) мисли да црква коју је градио бан Милутин лежи у Ужичком где такође има село Жежевица, и то његово казивање осни-

ва се на предању, али једини основ који се може у овој ствари узети то је народна песма која изриком каже где је била задужбина бана Милутина као што му каже где су му и остала добра била. То казивање народно слажући се потпуно с положењем ове чачанске Жежевице а не слажући потпуно с положењем ужичке, јасно пресуђује ову ствар без даљег чега.

Што се тиче старина рукописних које се у цркви жежевачкој налазе, нема их много, а које су, ја ћу их навести.

Налази се један Октоих из штампарије Божицара Вуковића добро сачуван. На првом листу има грб војводе Божицара а то је лав на белом пољу. На првом листу стоји:

Повелѣнїемъ господина ми Божицара воєводе трѹдних се ѿ снхъ смиренни неродиконъ Моусе. въ лето од рождьства христова 444... оу виецїехъ.

А на крају књиге стоји:

Повелѣнїемъ господина Божицара воєводе трѹдихом се ѿ сїихъ писанихъ смиренны въ иноцехъ свещеници Феодосїе и Генадїе парижкисархъ монастыра светога Сави срьбскаго иже єсть въ Милешевы отацтвакомъ же од мѣста Приєпола. Сѣврши се сїа кнїга од рождьства христова тисвца и 444 у виецїехъ.

Има још у жежевачкој цркви једно јеванђеље на кожи, но по писменима и кожи судећи није старије од прве полови-

не осамнаестог века; први и последњи листова у њему нема, а тако ни друге особите знатности.

Да споменем овде и једно „достојно“ што се налази у олтару цркве жежевачке венцем. Оно гласи овако:

† Достојно је њко въ истинноу блаженнѣ те богородицоу присно блаженоу и прѣнепороуѣнѣю. и матер бога нашего. уасненшоую херувимъ и славненшѣю безъ расужденїа серафимъ без исленїа бога слова рождшѣю сѣшоую богородицоу тебе величѣемъ же радость ѿ аггела приѣмши и рождши създателя своѣго ѿ дѣво спаси тебе величѣющихъ — въ лето 7391 месеца Іуліа дань нѣ. (1609.)

Ово „достојно“ знатно је са свога наставка што га има после „тебе величѣемъ.“

На послетку за историју цркве жежевачке саопштавам ево овде из писма једнога мога знанца, коме је по његовом звању та црква боље позната, ово што иде:

„Предања кажу да је црква жежевачка грађена у време кад је цар Душан војевао против Бугара, од неког Милутина бана пожешког који је, имајући многе винограде у бањичком брду које се данас зове бановина и цркву ту близу начинио. Име „Јежевица“ добила је како се каже, кад је Душан упитао бана „Чујем да и ти тамо неку задужбину градиш!“ Бан му одговори: „Ја тек сјежио неколико каменића

где би се Богу молили“ и од те банове реди „сјежно“ Душан у речи с баном прозове је „она је твоја Јежевица.“ И тако најпре црква а после и село од цркве, добије име Јежевица.

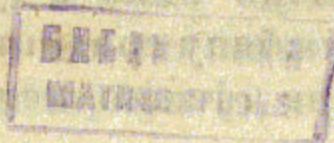
„Она је била негда манастир, а у најближе к нама доба била је метох манастира *Свете Троице* у Ерцеговини, а да је била манастир то сведоче и ћелије којима се темељ од западне и јужне а нешто и од северне стране добро познаје; а имала је доста земаља, јер до Мораве што се зове „јежевачка ада“ то је све била земља црквена.

„Још знам и то да су је Турци кварили и свецима по дуваровима очи копали. И ово поуздано знам да је једанпут неки паша с војском дошао и у цркви ватру наложио ал од ватре пукне једна плоча од патоса и одскочи те паши истера око; а он онога часа утече са свом војском.

„Она је била покривена с плочама, а по тим плочама било је прорасло дрвље те и сад има испод новог крова пањева. Клисом је покривена кад је Карађорђе ишао на Сјеницу“ (Поп В. П.)

Толико о цркви јежевачкој.

К. П.

М О Р А В А

Међу средствима, која олакшавају раз-
витак економне радње у народу, лађоносне
реке заузимају важно место.

У садањим својим границама, Србија има
само једну реку, која горње својство има
— Мораву, — Дунав и Сава њој су само
граничне реке.

Познати средства, која се клоне на на-
предак државни, корисно је; с тога ћу, у
колико ми моје мало знање допушта, про-
говорити о Морави, овој чисто нашој реци.

Морава српска извире на планини Го-
лији. Планина је ова на југо-западу сада-
ње кнежевине, у округу ужичком; она је
продужење големих босанских гора, које
су опет наставак динарских Алпа, који до-
лазе из Тиролске и по Далмацији се гра-
нају. Морава има три зачетка на Голији.
Најглавнији почиње код села Ерчеге и зо-
ве се Моравица а и Ерчешка река по се-
лу Ерчеге су за наших деспота биле град,
од. ког и сад имају остатци. — Други, мало
јужнији извор је на вису који се зове Јан-
ков камен или Козја стена; а трећи, који
је најсевернији, код Скендеровца.

Оба ова крака састају се с Моравицом
на неколика сахата више Ивањице, али
све ове воде још су незнатне, и с тога

задржавају име Моравице све до манастира Ариља. Ниже Ариља утиче Рзав, и одакле Морава добија своје право име. Текући кроз овај горовити округ, прима Дитињу, која долази од Ужица и пре свог утока сједињава се са реком Скрапежом. Скрећући источно, Морава прелази у округ Чачански, тече поред Чачка и правцем к југу долази до Карановца, где је поткрепљавана снажна река Ибар, која утиче у Мораву с десна, образујући изглед троугла. Ибар извире на сребрничким планинама, прима у себе историски знатну реку Ситницу и Рашку.— Примивши с лева Гружу реку, управља се Морава све јужније и прешав у округ Крушевачки, код Сталаћа прима другу Мораву, која се зове источна или Бугар-Морава. Она извире на балканским гранама далеко од Новог-брда у Старој Србији, и зове се источна у погледу на нашу Мораву, која долази са запада. Сталаћ је сад мало село од прилике својих 100 кућа, а при опадању наше државе био је важан град, од кога и сад имају развалине, и народне га песме с одушевљењем спомињу са јуначког отпора против Турака. — Од Сталаћа се Морава окреће к северу, под именом велике Мораве и на овом свом путу с десна прима осим многих мањих речица, Раваницу и Ресаву, а с лева Белицу, Лепеницу и Јасеницу, и у смедеревском округу два сахата ниже Смедерева утиче у Ду-

нав код Кулича, градиња у развалинама. На једно три сахата пре утока, одваја се од Мораве, код Милаошевца и Лугавчине, једна отока, која се Језава зове и ниже самог смедеревског града у Дунав утиче.

Корен ове речи *Мор* мора да значи у старом словенском језику *вода*, одкуда је и у наш језик то значење прешло, јер сваку велику воду налазимо с тим кореном. Тако мор-е, Мор-ава (у Србији, у Моравској) Мор-ача и др.

Морава није река брза. Народ је каже дивља, што на равним местим, где су обале ниске, често плави поља и корито своје мења. Тако ми на једном месту код Рибара близу Јагодине казиваху стари људи да они знаду кад је Морава текла $\frac{1}{2}$ сахата источније. С тога се често и находе посред ње грмови, који би пловидбу спречавали. Иначе по маси своје воде, она би кадра била носити парне лађе без сумње чак до Карановца. Дубока је велика Морава 5—6 фати, а широка 40—50 фати, и тек за великих суша може се местимице газити. — Обале су њене до Ћуприје већином покривене бреговима, који су обрасли густом гором свакојаких дрва: јела и др. У чачанском је округу поред Мораве Каблар, који се узвишује на 2000 стопа; под њим је манастир Благовештење. На десној је страни према Каблару планина Овчар. — На местима пак протежу се пре-

красне родне долине и равнице, као што је равница код Чачка, она величанствена код Карановца и равница код Крушевца по изгледу троугаљна, и широка више од једне миље од скеле Јасичке до Јастребца. Од Ћуприје пак почиње велико-моравска равница и протеже се до Дунава. Она може бити $1\frac{1}{2}$ до 2 миље широка. Ако су догде обале њене биле богате дрвима, одавде је гора све ређа и на неким је местима никако нема. Земља је на против свуда тако родна да је велико-моравска равница Србији права житница. Честа и велика села, свуда обрађена поља показују насељеност и добро стање народа

У погледу војеном Морава је важна, делећи Србију од југа на север на двоје. — Ћуприја, Варварин, Чачак крупним су словима у новијој нашој ратној повесници забележени.

Ово мало црта о Морави довољно казују да је њој намењен важан задатак у даљем нашем економном развијању. Уређена за пловидбу, она ће постати брз и кратак пут за пренос многостручних производа, којих је успевање сама највише потпомогла. А напредак, који је наша држава за кратко време учинила, јемствује нам да ће се и овај велики, народни посао предузети.

М. З.

С А Д Р Ж.

	страница.
Лак поглед на развитак српске књижевности, од Стојана Новаковића	1.
Побратими, уломак, од Абердара	41.
Вера у Србина, црта из 1814. од Владана Ђорђевића	67.
Песме. Народне још пештампане	95.
Мађарске народне песме, од Косте Поповића.	103.
Слобода, од М. Р. М.	104.
Црн је облак ... од Радмила Лазаревића	105.
За спомен, од Петра Којића	106.
Неће ... од Косте Поповића	106.
Жељо моја! од Радмила Лазаревића	108.
Војник, од М. Р. М.	108.
Два брата, из Хајна од Стој. Новаковића	109.
Гусле, од Абердара.	111.
Орлово гњездо, од Уроша Кнежевића.	112.
Зоро бела ... од М. Николића.	114.
Бошњак, од Уроша Кнежевића	115.
Јатагану, од Милоша Јовановића	115.

Моја рука ... од М. Николића	116.
Рузмарином ... од Милоша Јовановића	116.
Сјајно сунце ... из М. Шафије од Радми- ла Лазаревића	117.
Звезде и небо, из Лермонтова од Стојана Новаковића	118.
Црква јежевачка, од Косте Поповића	119.
Морава, од М. З.	125.

П о п р а в к а. У штампању подкрадоше се на два места знатне погрешке. На стр. 22. у врсти 3. и 13. оздо, стоји: **ДОУБРОВУАНОМЪ** м. **ДОУБРОВУАМЪ**, а у врсти 14. стоји **ГРАЋАНОМЪ**, м. **ГРАЋАМЪ**, На страни 100. у врсти 6. и 8. стоји: **ДРАГА** м. **ДРАГИ**. Остало ситније ако би читаоци опазили нек изволе сами поправити.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

РП Ср Г 63

1863.1

Library of the
Matica Srpska
Belgrade